

TÖRTÉNETI INTÉZETEK RÓMÁBAN

ISMERTETI
VÁRI REZSŐ

ADALÉK
A LEGÚJABB KOR TUDOMÁNYTÖRTÉNELMÉHEZ

Ára 3 korona.

KIADJA A M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.
BUDAPEST 1916

TÖRTÉNETI INTÉZETEK RÓMÁBAN

ISMERTETI
VÁRI REZSŐ

ADALÉK
A LEGUJABB KOR TUDOMÁNYTÖRTÉNELMÉHEZ

KIADJA A M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.
BUDAPEST 1916

815214

MORAVCSIK GYULA
KÖNYVTÁRA
1973

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvelt 1900 /197 4 sz.

A történeti tudományok szolgálatában álló s idegen nemzetektől fentartott római intézeteknek java részét a vatikáni titkos levéltár megnyitása léptette életbe. Nem, mintha ezt a levéltárt azelőtt profán körök nem ismerték volna, egyes tudósok céljaikra igénybe nem vehették volna,* de használata mindig különös és ritka esetekben adott engedélyhez és megszorításokhoz volt kötve. Még 1874-ben írhatta *Gachard*** : „les Archives du Vatican sont secrètes dans toute la force de l'expression ; trois personnes ont seules le privilège d'y avoir accès : le souverain pontife, le cardinal secrétaire

* Az idevonatkozó irodalmat felsorolja *G. Brom* Guide aux archives du Vatican c. és immár 2. kiad.-ban (Róma 1911) megjelent műve 1. és 2. l.-ja jegyzetében. Az ott felsorolt irodalmat megtoldjuk *Ipolyi A.* azon előszavával, melyet a Monumenta Vaticana I. sorozata I. kötetébe (Budapest 1887) írt (p. III—X.; XI—XVI.) s *Kehr*-nek a levéltárra vonatkozó megjegyzéseivel a „Papsturkunden in Rom“ (Nachrichten der kön. Gesellsch. der Wissenschaften zu Göttingen. Phil. Hist. Kl. 1900. p. 112—125, 361—396) „Diplomatische Miscellen“ (u. o. 1901, p. 1—8) és „Aeltere Papsturkunden in den päpstlichen Registern“ (u. o. 1902, p. 393—409) című közleményeiben. S megemlítjük, mert hazai érdekű, hogy 1819-ben *Berzeviczy Albert Volstán* az akkor Rómában időző József nádor közbenjárására kivonatok készítésére kap engedélyt a vatikáni levéltárban. L. *Berzeviczy* Magyar utazók Olaszországban a múlt század első felében. (Bp. 1903, 23. l.)

** Les archives du Vatican (Bruxelles 1874) p. 1.

d'État et le préfet des Archives; tout autre, qui tenterait d'y pénétrer, encourrait l'excommunication.“ Mióta azonban XIII. Leo pápa 1880-ban a vatikáni levéltárt a tudományos világ számára megnyitotta, a helyzet gyökeresen megváltozott, úgy hogy *Dengel* joggal írhatta* : „Ormai è un fatto incontestabile e generalmente riconosciuto, che nell' archivio e nella biblioteca [Vaticana] ... regna larga ospitalità e concedonsi preziosissimi codici con una tale liberalità da non trovarsene pari esempio al mondo. È così, che da tutte le parti d'Europa sono quivi convenuti gl'ingegni più illustri e gli studiosi più assidui; ed i governi stranieri, come qualche società privata, hanno fondato in Roma delle scuole storiche, le quali sembrano rappresentare gli ospizi dei pellegrini della scienza nella città eterna.“ Ez intézetek működéséről, de azokról is, melyek a történeti kutatást emlékszerű oldaláról végeztetik, képet rajzolni annyival inkább ajánlatos, amennyiben egy speciális honi intézményünk államosításával kapcsolatban minden oly törekvés, mely hosszú időkre való megalapozásához tanulságot és direktivákat nyújthat, az ily intézmények barátainál osztatlan érdeklődésre tarthat számot.

Mármost nemcsak azon államjogi kapcsolatnál fogva, melyben az osztrák örökös tartományok a magyar

* A „Miscellanea di storia ecclesiastica e di teologia positiva“ II. (1904.) évf.-a 286. l.-ján. Korábbi engedélyekre és a megnyitás historikumára vonatkozólag v. ö. *Berlierc*-nek a továbbiakban tőlünk meglehetősen kiaknázott értekezése 7—13. lapjait, s akit viszont ő kiaknázott, *Friedensburg*-ot, alább id.-endő értekezése 1—18. lapjait. Nemkülömben *Bartolommeo Fontana* Renata di Francia, duchessa di Ferrara (3 köt. 1889., 1893., 1899.) I. k. IX—XXIX. lapjait.

szent korona országaival állanak, hanem azon körülménynél fogva is, hogy a magyar kormány által létesített és a M. T. Akadémia felügyelete alá helyezett magyar történeti intézet, amikor a béke helyreállta után működését megkezdi, hivatva lesz az Osztrák Történeti Intézettel szívélyes viszonyt föntartani, kötelességünké teszi ezzel az intézettel *első* helyen foglalkozni.

A) K. K. Österreichisches Historisches Institut.

(Istituto Austriaco di studi storici.) *

(Via della Croce 74.)

Az intézet alapítása visszanyúlik az 1881. évbe, mikor is *Th. Sickel* (l. a 10. l.-on!) kezdeményezésére Ausztria császára intézkedett, hogy a XIII. Leo pápától megnyitott vatikáni levéltárban osztrák történettudósok búvárlatokat eszközölhessenek. Eleinte az osztrák kormány csak ösztöndijast küldött Rómába, nevezetesen *A. Fanta-t*, *F. Kaltenbrunner* és *E. v. Ottenthal* történészeket, kik az 1881/2. és 1882/3. években az I. Rudolf és I. Albrechtnek a római kúriához való viszonyára vonatkozó forrásanyagot vizsgálták át, majd pedig az V. Márton pápától II. Pius pápáig szerkesztett regisztrumokat, mely munkával szinte karöltve járt a pápai hivatalok szervezetére, tevékenységére és hagyatékára kiterjeszkedő vizsgálat, s a *Monumenta Germaniae*

* V. ö. *Eisler* Das Österreichische Histor. Institut in Rom im letzten Jahrzehnt. Oesterr. Rundschau 1911. évf. jan 15. sz.-a p. 159—161. l. — U. a. Nuova Antologia-Anno 46 [1911] p. 357—359. — Kölnische Volkszeitung 1907. márc. 8 sz.-át. — Wiener Zeitung 1907. szept. 19. sz.-át. — de főleg *Ph. Dengel* Das Österreichische Historische Institut in Rom 1901—1913. Wien u. Freiburg i. Br. 1914.

számára teljesített közreműködés. A nevezett tudósok kiküldetésére csakhamar *Werunsky H.* tanár missiója következett, kinek mellelleg kötelességévé tették a levéltár állományára és a registratura mibenlétére vonatkozó földerítő és tájékoztató kutatásokat végezni. Ettől kezdődően több és több tudós járta az osztrák kormány megbízásából Rómát, kivált, mivel még 1883-ban bevonták a műtörténetet is a Rómában megoldást váró feladatok körébe.*

Ez imént említett esztendőben az osztrák vallás- és közoktatásügyi ministerium ideiglenes statutumot is bocsátott ki „római stipendiumok“-nak adományozására és felhasználására vonatkozólag, minthogy Ő Felségének 1882. júl. hó 19.-ről kelt legmagasabb elhatározásából kifolyólag 5000 frtnyi összeg állt az említett esztendőből kezdve az osztrák történettudósoknak Rómában végzendő tanulmányok céljára rendelkezésére. Ez a statutum főbb elveiben az 1893-ban, ill. 1901-ben kibocsátott szabályzatoktól nem sokat tér el, csak a vezetést illetően a stipendiátusokat még a bécsi Institut für Oesterreichische Geschichtsforschung vezetőjének rendeli alá, képviselőikkel pedig úgy az említett vezetővel, mint a követségekkel és hatóságokkal szemben az ösztöndíjasok egyikét bízta meg, őket igazoló jeggyel látja el, mely a vezető aláírásán kívül pecséttel van ellátva, mely pecsét e köriratot viselte: „Istituto Austriaco di studii storici in Roma“ s a 2-rendbeli követség útján érvényesített láttamozó eljárásnak volt alávetendő. Az ösztöndíjat ekkor nyolc hónapra utalták ki s az igazoló

* L Bericht über die bisherigen Arbeiten des „Istituto Austriaco di Studii Storici“ in Rom, *Sickel*-től a Mittheilungen des Instituts für Oesterr. Geschichtsforschung VI. (1885.) kötete 203—223. l.-n.

jegyet rendkívüli tagoknak is juttatták, akik t. i. stipendiumra igényt nem formáltak.*

1890. jún. 1.-én kelt legmagasabb elhatározásból kifolyólag aztán az intézet új stádiumba jutott. Helyiségeket kapott annak a bérháznak II. és I. emeletén, melyben jelenleg is van (Via della Croce 74), s munkakörét is kibővíteni kezdte, amennyiben figyelmét a Lateránban lévő két nagy archivumnak az átvizsgálására is fordítgatta. E figyelemkiterjesztés maga után vonta, hogy II. Miksa császár idejét kezdték az ösztöndíjasok tekintetbe venni.** A stipendiátusok egyikét, *dr. Starzer-t*, ez időtájt a könyvtárosi teendőkkel bízták meg, egyúttal pedig az igazgatónak, míg távol van, a helyettesítésére. Az intézet tagjai már ekkor nem kizárólag esemény- v. kulturtörténeti tanulmányokat végeznek: a *Sickel*-től a *Mitth. des Instituts f. Oest. Geschichtsforschung* XIII. [1892.] kötete 367—376. lapjain közzétett jelentés tudósít, hogy *Friedwagner* tanár (jelenleg a romanisztika professora a frankfurti kereskedelmi akadémián) Raoul de Houdenc-nak 6000 versre terjedő Artus-regényének két kéziratát kollacionálta, melyeknek egyike Rómában, másika Turinban van. Sőt kiterjesztik munkálataikat későbbi időre is, mint pld. *Schlitter*, ki VI. Pius pápának bécsi utazása körülményeit tette vizsgálat tárgyává. E kiterjesztéssel kapcsolatban némi határsértés is adta elő magát a porosz történeti inté-

* L. Provis. Statut betreffend die Errichtung von Stipendien zum Betriebe wissenschaftlicher Studien in Rom. (Genehmigt mit Erlass des Min.'s f. Kultus u. Unterr. vom 20. Juli 1883) 5., 6., 3. és 8. §-ok.

** L. Mittheilungen des Instituts für Oesterr. Geschichtsforschung XII [1891] 200—201. l.

zettől megmívult kutatási területen, mely incidens azonban, mint az idézett jelentés kiemeli,* csak hosszadalmas tárgyalások után 1891. dec.-ében nyert kielégítő megoldást. Ennek értelmében az osztrák és a porosz intézet oda egyezett meg, hogy a németországi nuntiusi jelentéseket s az azokat kiegészítő levéltári anyagot 1585-ig terjedőleg ki fogja adni olyképpen, hogy az 1559-ig terjedő s a XIII. Gergely pápát érdeklő részt a poroszok fogják kiadni, az 1560—1572-ig terjedőt pedig az osztrákok azzal a kötelezettséggel, hogy a birodalmi érdekű dolgokat teljes terjedelemben fogják figyelemre méltatni. A kutatás már ekkor magával hozta, hogy nemcsak a Vatikán archivumaiban, hanem más római könyvtárakban, nevezetesen az immár a Vatikánba kebelezett Barberinianában is találtak kivált másolatokban odakerült anyagot. Az 1885. nov.-tól Sickeltől vezetett intézet 1891. decemberéig összesen 18 tagot számlált, kik közül nem egy előkelő tudományos állásba küzdötte fel magát, köztük *Győry Árpád*, akkor levéltári fogalmazó, most a Haus-, Hof- und Staats-Archiv aligazgatója.

Az 1891/92. esztendő az intézet munkásainak sok tekintetben csatlódást hozott. Mivel arra törekedtek, hogy IV. Pius pápa idejére vonatkozó anyagot hozzanak napfényre, megindult a keresés első sorban nuntiusi jelentések után. De itt azt kellett tapasztalniok, hogy az *Indice delle Nunziature*-ban az 1560—64. évekből származó jelentésekről szó sem történik. S nohárájöttek, hogy még a XVII. században Rómában megvoltak a Borromeo bíborostól folytatott levelezésnek kisebb-nagyobb töredékei, mégis Milanóban, Bassanó-

* 370. l.

ban és Velencében — hova, mint föl kellett tenni — e jelentések tán elszóródtak, mire sem lehetett akadni. De sikerült az Angyalvár archivumában kivonatokat találni, melyek az 1562—64. években írt jelentések alapján készültek, s melyek alkalmasaknak bizonyultak az eredeti jelentések pótlására szolgálni. A véletlen előkerített aztán egy kötetet, melyben az 1560. évre vonatkozó jelentések is foglaltattak.* Közöltük az intézeti munkásság történetéből ezeket az adatokat illusztrálásul annak, mennyivel ajánlatosabb előbb az állomány terjedelméről és tartalmáról szerezni — persze amennyire eddigelé lehet — tájékozódást s a talált anyagra való tekintetből szabni a munkaprogrammot.

Mégis további szorgos kutatással a fáradhatatlan osztrák búvárok elérték, hogy a római titkos secretariatásban, Trientben s Italia egyes városaiban akkora anyagot találtak, mely lehetővé tette Delfino bécsi nuntiusnak az 1562—63. években kivált Borromeo bíbornok-államtitkárral való levelezését közzétenni. E munkában az oroszlanrészről *S. Steinherz* vállalta,** ki jelenleg a prágai német egyetemen a történeti segédtudományoknak r. tanára.

Folyománya gyanánt annak az edíciónak, mely a kúriának a vatikáni archivumban töredékesen megmaradt levelezését a császári udvarnál akkreditált nuntiusokkal foglalta magában, a zsinaton elnöklő bíbornok-legátusoknak

* L. Mittheilungen des Instituts für Oesterr. Geschichtsforschung XIII [1892] 663—667. 1.

** V. ö. Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken. II. Abth. 1560—1572. Bd. I. Die Nuntien Hosius und Delfino 1560—1561. Im Auftrage der historischen Commission der kaiserl. Akademie der Wissenschaften bearbeitet v. *S. Steinherz*. (Wien 1897); Bd. III. Nuntius Delfino 1562—1563. (Wien 1903). L. e kötetnek kivált IX. s kk. lapjait.

az 1560—63. években a kúriával s a nuntiusokkal folytatott levelezését is kezdték gyűjteni s kiadásra előkészíteni. Erre a célra az intézet *dr. Šusta Józsefet*, jelenleg a középkori s újkori történelem r. tanárát a prágai cseh egyetemen, nyerte meg, aki az 1898. és 99. esztendőket a római archivumokban, továbbá Firenzében, Mantovában, Trientben s egyebütt folytatott vizsgálódásoknak szentelte s a kritikailag megszitált anyagot az 1904—1914. években ki is adta.* Ettől fogva azonban a stipendiátusok már nem tisztára az intézettől előre kitűzött terv szolgáltatába lőnek állítva, hanem megengedték nekik témáikat szabadon is választani.** Az így megszületett munkák közül megemlítjük a *Kollmann Ignaz*, *Krofta Kamil*, *Nováček Adalbert* s a jelenlegi intézeti főkönyvtáros *Pogatscher Henrik* munkálatait, melyeknek felsorolását Dengel i. művében megtalálhatjuk.

Mind e tudósok működését azonban a kutatás terjedelme tekintetében felülmúlja az alapítónak *Theodor v. Sickel*-nek (1826—1908)*** a munkássága, ki egyfelől „Römische Berichte“-iben**** nemcsak alapvető je-

* Die römische Kurie und das Konzil von Trient unter Pius IV. Aktenstücke zur Gesch. des Konzils v. Trient. Im Auftrage... bearbeitet v. *J. Šusta*, I. Bd. (Wien 1904), II. Bd. (U. o. 1909), III. Bd. (U. o. 1911), IV. Bd. (U. o. 1914).

** L. Bericht über die Arbeiten der ordentl. Mitglieder des Ist. Austr. in Rom im Jahre 1898/99. (Mittheilungen des Inst.'s f. Oest. Geschichtsforschung XXI [1900] 201—205. lapjain S. [ickel-]től.

*** L. E. v. *Ottenthal* nekrológiát a Mittheilungen stb. XXIX [1903] évf.-a 545—559. lapjain. Arcképét a Mitth. VI. pótkötetének (Innsbruck 1901) elején.

**** I. (Wien 1895), II. (1896), III. (1899.), IV. (1900), V. (1901) Klny.-ok a bécsi cs. akadémia Sitzungsberichteiből.

lentésekkel szolgált a trienti zsinat aktáinak, s az ez akták ügyében folytatott levelezésnek keletkezése korára, körülményeire és íróinak személyiségére vonatkozólag, hanem az akták editiojára irányuló hasznavehető útmutatásokat s a XVI. század második felében a kúriának levéltári viszonyait illetőleg értékes felvilágosításokat is nyújtott, másfelől pedig a pápaság története egyik legfontosabb* forrásának, az ú. n. Liber diurnus-nak kiadásával (Wien 1839) s keletkezési korára kiterjedő vizsgálódásaival a pápai kancellária belső életére vetett régóta nélkülözött világot. Midőn tehát távozásával 1901-ben az Intézet történetének első fejezete lezárult, már nem jelentéktelen eredményekre tekinthetett vissza az osztrák történetírás Rómában.

Egy ily kiváló diplomatikus és historikus távozta minden más esetben komoly nehézségek elé állította volna a kormányköröket, csak az osztrák kormányt nem, melynek *Ludwig v. Pastor*-ban (* 1854. jan. 31) az a munkaerő állott rendelkezésére, kinek korábbi archivális kutatásai s éppen a vatikáni levéltár megnyitására fordított sikeres fáradozásai őt erre az előkelő positiona par excellence hivatottá tették. Hiszen, ha valakinek, úgy a „Geschichte der Päpste“** történetírójának volt alkalma mély bepillantásokat tenni a vatikáni archivum kincsesbányájába, az eredmények pedig, melyekre

* L. Schmitz-Kallenberg Die Lehre von den Papsturkunden. A Meister-szerkesztette Grundriss der Geschitswissenschaft I. k.-e 2. r. (Leipzig-Berlin 1913) 88. s k. l.-ján.

** „Gesch. der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters“ 6 kötet 4. kiadásban (Freiburg i. Br. 1899—1913). Le van fordítva olasz, spanyol, francia és angol nyelvre; egy szakasza hollandusra.

tudományos pályafutásában visszapillantatható, bárkit meggyőzhettek, hogy a legkiválóbb munkaerők egyikére tettek szert, ki is a *Janssen* nagy történeti munkájának* ismételt, gyökeres átdolgozásaival s művelődéstörténeti adalékaival** mint széleskörű historikus azóta tényleg a hozzája fűzött legfokozottabb várakozásoknak megfelelt.

Mindjárt hivatalos tevékenysége elején úgy az intézet szervezetére, mint munkakörére vonatkozólag üdvös reformok léptek életbe. Ami a szervezetet illeti, a stipendiumok adományozását és az intézeti tagságot egy Bécsben működő bizottság*** határozataitól tették függővé, ami a munkakört, közös intézeti programm megvalósítását és önálló publikációk kiadását vették célba. Közös intézeti programm gyanánt most, Pastor vezetése alatt, az 1565—72 közötti nunciaturai jelentések közlésére készültek elő, 1905-től kezdődőleg pedig még azonfelül a „Nunciature di Paci“, a kúriának az 1648—1714. évek szakában a béketárgyalások ügyében kifejtett tevékenységét is kezdték búvárlataik tárgyává tenni. Önálló, de csak 2 évi időközökben megjelenő közlemények gyanánt 1910-ben s 1912-ben egy-egy oly kötet jelent meg (egy III. O. *Pollak*-tól, az intézetnek 1914 jan.-ban kinevezett assistensétől műtörténeti tar-

* Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgange des Mittelalter's. 8 k. 12—20. kiad.-ban (Freiburg in Br. 1893—1913).

** Itt főként kiemljük az „Ungedruckte Akten zur Geschichte der Päpste vornehmlich im XV., XVI. und XVII. Jahrhundert. I. Bd. (Freiburg in Br. 1904) c. művét. A „Történelmi Tár“ 1890. évf.-ba is dolgozott (de I. az 1891. évf.-ot is).

*** Tagjai 1913/4-ben *Pastor*-on kívül *E. v. Ottenthal*, *Winter* (Cs. akad.), *Smolka* (Galicia képviselőjében), *Goll* (Csehország képviselőjében), *Dworzak* (Műtört.-re), *Hirn* (Minisztérium képviselőjében).

talommal megjelenőben), melynek tartalma terjedelménél és szakszerűségénél fogva másutt aligha nyerhetett volna elhelyezést. De mindennél jobban illusztrálja az intézet hivatását az az irodalmi felsorolás, melyet *Dengel* id. művében az intézet azon tagjainak munkálatairól ad, kik (számszerint 63-an) az 1901—1913. években örvendtek az Intézet támogatásának. Ez irodalmi felsorolásban történeti, archaeologiai, műtörténeti, philologiai és diplomatikai szakmájú munkákkal találkozunk, melyek a közép- és újkort csak úgy ölelik fel, mint az ókort. Szóval az Intézet oly intézménynek bizonyult, mely minden rendbeli történeti kutatónak Rómában támogatással vagy legalább az első útbaigazításokkal tudott szolgálni.

A támogatás első sorban természetesen mindig abban állott, hogy a Rómába küldött ösztöndíjas számára hozzáférhetővé tették nemcsak a vatikáni könyv- és levéltár tárházait, hanem lehetővé Róma egyéb könyv- és levéltárainak búvárlását, múzeumainak és emlékszerű régiségei színhelyeinek díjtalan látogatását is. Lehetővé vált persze az intézeti könyvtár igénybevétele is, mely igen szerény kezdetekből* ma egy körülbelül 3500 kötetet számláló állománnyá gyarapodott fel, állandó (évi 2000—2500 lírányi) évi dotatióban részesül (folyóiratokra költöttek 1912-ben mintegy 325 lírát) s 6 helyiségben felállított polcokon oszlik el. Az 1913-ban 36,730 korona évi dotatióban részesülő intézet

* T. i. mikor még a vatikáni követségen kaptak a könyvek elhelyezést, vagyis 1890 november 1-e előtt. „Sie [die Bibl.] ergänzte sich aus Schenkungen und gelegentlichen Ankäufen.... Mit Mühe nur gelang es, die notwendigsten Behelfe für die jeweiligen Arbeitsgebiete zusammenzubringen.“ (*Dengel* i. m. 6. l.]

tehát, melynek élén a 9500 korona fizetéssel (és természetbeni lakással) javadalmazott igazgatón kívül még egy 4980 koronával fizetett főkönyvtáros (és egy assistens) áll, — látnivaló — a virágzásnak oly fokára jutott, hogy bármely rokon római intézettel a versenyt nyugodt lélekkel kiállhatja.

Munkássága kereteit szélesbíti az a körülmény, hogy három más tudományos intézménynek a tagjai huzódhatnak Rómában védőszárnyai alá s élvezhetik a tőle nyújtott kedvezményeket. Értjük a *Böhmische Historische Expedition*, a *Polnische Historische Expedition*-nak s az *Oesterreichische Leo-Gesellschaft* intézményét. Ezek közül az első, melyet 1887-ben alapítottak* s a cseh tartománygyűléstől kapja javadalmát, 1901 óta összesen 10 tudóst küldött Rómába, kezdetben egy cseh s egy német nemzetiségűt, később egyet a cseh országos levéltár hivatalnoki karából s egy fiatalabb tudóst, rendszerint 9 hónapra, havi 600 korona ösztöndíjjal és utazásra külön kiutalt 320 korona úti segélylyel. „Die Expedition — mondja *Dengel* p. 14 — erblickt ihre Hauptaufgabe in der Sammlung des gesamten auf die böhmische Geschichte bezüglichen Materials der päpstlichen Register des XIV. und XV. Jahrhunderts, welches in der von der genannten Landeskommission herausgegebenen Publikation der „*Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*“ (*Monumenta Bohemiae Vaticana*) niedergelegt wird, von der bis jetzt drei Bände, bearbeitet von Klicman, Krofta und Novák, gedruckt vorliegen.“ (I. 1903., II. 1907., V. 1903—1905). Emellett

* V. ö. *Kamil Krofta* Die böhmische Forschung im Vatikanischen Archive. A Mitteilungen aus dem Landesarchive des Königreiches Böhmen I. köt.-e (Prag 1906) 27—50. I.-ján.

az 1600. évtől kezdődőleg küldött nuntiaturai jelentések átvizsgálásával is foglalkoztak, s enemű tevékenységüknek értékes gyümölcse kivált a „Böhmische Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse XI. kötetének I. része (Prága 1910), melyben a vatikáni archivumokat első ízben teszik a nuntiaturák nézőpontjából *rendszeres* átvizsgálás tárgyává.* A *lengyel expeditio*, melyet 1886-ban alapítottak, csak 1903 óta van kapcsolatos érintkezésben az intézet vezetőségével s illeszkedik munkálataival működési körébe. Ez is nuntiaturai jelentések kiadásával foglalkozik, a Monumenta Poloniae Vaticana közlésével, melyből eddigelé 2 kötet jelent meg** (egy III. készülőben) s XIII. és XIV. századbeli forrásokka szolgál, — azonkívül egyéb a lengyelek középkori történetére vonatkozó forrásműveket publikál. Ez expeditio tagjait (1903 óta összesen 15-öt) 9 óra küldi ki a krakkói Akadémia a téli hónapokban Rómába rándulni szokott *Abraham* és *Zakrzewski* (akademiánk kültagjának) javaslatára és vezetése mellett a galíciai tartomány-

* V. ö. *J. F. Novák* Über die Bedeutung der Nuntiaturberichte für die böhm. Landtagsverhandlungen. Az imént id. Mitteilungen I. k.-e 75—116. l.-ján.

** Megelőzte *Abraham* műve: Sprawozdanie z poszukiwasi w archiwach i bibliotekach w latach 1896/7 i 1897/8 [w Krakowie 1899], mely a vatikáni levéltárnak „Res Polonicae“-ire vonatkozó anyagát leltározza. — Monumenta Poloniae Vaticana. I. Acta camerae apostolicae 1207—1344. ed. *I. Ptasnik* (Cracoviae 1913) II. U. a. 1344—1374. ed. *I. Ptasnik* (1913). — A III. k. Analecta Vaticana 1202—1366. ed. *I. Ptasnik* (sajtó alatt).

V. ö. *Divéky* referátumából (Tört. Sz. III. 638—640) a 639. l.-n. mondottakat. Ami a krakkói Akadémia Monumenta Poloniae Historica, Acta historica és Scriptorum rerum Polonicarum — sorozatait illeti, I. a Revue d'histoire diplomatique IV. évf.-a [1890] 267. s kk. lapjait. — Ezt csak melleleg.

gyűlés s az osztrák közoktatásügyi minisztériumnak (együttesen 5200 koronára limitált) költségén. Noha külön 400 koronás útisegélyben részesülnek, már nem élveznek oly magas ösztöndíjat, mint a cseh expeditio tagjai, csupán havi 360 koronára rúgót. Itt is főként az igazgató Abraham működése érdemli meg a különös megemlítést: Powstanie organizacyi kościola lacińskiego na Rusi (I. Lemberg 1904) c. művével, mely a latin egyház szervezetének történetét rajzolja Oroszországban.

Támogatást találnak végre a XIII. Leó pápa nevével elkeresztelt „*Österreichische Leo-Gesellschaft*-nak (a mi Szt. István-társulatunkhoz hasonló intézménynek) az ösztöndíjasai az intézetnél. Ez a társaság a Görres-Gesellschaft római intézetével egyetértőleg a pápai kamarának a XIII. század végéről, illetve a XIV.-nek elejéről való aktáit óhajtja közzétenni, de mivel eddigelé még csak *egy* stipendiátust (igaz 3 ízben) volt módjában kiküldeni, a nagyobb koncepciójú tervből még mit sem tudott megvalósítani.*

E különböző expeditiók csatlakozása folytán az intézet, mely egy időben magyar embernek, *Veress Endrének* is, megnyitotta kapuit, a benne megfordulók számánál fogva különösen élénk forgalmat tanusít s olasz könyvtári körökben kitűnő bizalomnak és elismerésnek örvend.

* V. ö. Bericht über die Generalvers. der Leo-G. f. das Jahr 1893, geh. zu Innsbruck, a Jahrb. d. Leo-G. 1893. évf.-a 27. lapján: „In den darauffolgenden Verhandlungen der historischen Section gelangte ein Promemoria zur Verlesung, das von der Leo-Gesellschaft an den hochw. Episkopat und die Vorstände von geistlichen Orden und Stiften behufs Förderung von paläographisch-epigraphischen und historisch-diplomatischen Studien gerichtet werden soll.“ 1896, 97, 98-ban *Pogatscher H.*-et küldték ki ily célból Rómába.

Az Osztrák T. intézet könyvtára és dolgozóhelyiségei.

B) Königlich Preussisches Historisches Institut.*

(Via Dogana Vecchia 29, Palazzo Giustiniani.)

Négy jeles német történettudós kezdeményezésére 1888. ápr. 9.-én kelt statutummal lépett életbe ez az intézet, mely célját és feladatait abban az időben következőképpen vonalozta körül: „Zweck der historischen Station (ez alatt a cégér alatt indult) zu Rom ist die wissenschaftliche Erforschung deutscher Geschichte zunächst im Vatikanischen Archiv, sodann in den übrigen römischen und italienischen Archiven und Bibliotheken.“ Alá volt akkor rendelve egy háromtagú bizottságnak, melyet a berlini tudományos Akadémia küldött ki, s a porosz kultuszminisztérium dotálta. Működését az „állomás“ kezdetben egy titkárral (*Konrad Schottmüller* † 1893) s 2 assistenssel (*W. Friedensburg* és *P. M. Baumgarten*, mely utóbbi helyébe egy év múlva *Jos. Hansen* lépett) kezdte meg, ** szerény könyvtárral (melyre

* V. ö. *W. Friedensburg* Das k. preussische histor. Institut in Rom in den dreizehn ersten Jahren seines Bestehens. 1888—1901. Abhandlungen der kön. preuss. Akademie der Wissenschaften, Berlin 1903. évf. — *Paul Kehr* Das preussische historische Institut in Rom. Az Internationale Monatsschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik VIII. 1. 2. (vagyis 1913 nov.-i) füzetében. — *Dietrich Schäfer* Das preussische historische Institut in Rom und die deutsche Geschichtswissenschaft. U. o. egy köv. f.-ben. L. tov. a jelentéseket a berlini akadémia Sitzungsberichteiben, később a „Quellen und Forschungen“ c. kiadványsorozatban.

** Kik mindenekelőtt a köv. utasítást kapták: „Um die Arbeiten zweckmässig einrichten zu können, ist zuvor eine Übersicht des vorhandenen Materials zu erstreben, zunächst im Vatikanischen Archiv, dann in anderen Sammlungen sowohl in Rom, wie an anderen Orten Italiens, für welche letzteren besonders die Ferienzeit des Vatikanischen Archivs zu ver-

a kormány 600 Mkát engedélyezett), előbb egy, 1889-ben két helyiséggel az ú. n. Casa Tarpeában,* s 6000 Mka dotációval.

„Enorm — írja *Kehr* — sind in der That die Schwierigkeiten gewesen, mit denen die junge Gründung zu kämpfen gehabt hat. Nicht nur wegen der finanziellen Nöte, wegen der Unsicherheit seiner Zukunft und wegen des häufigen Wechsels seiner Sekretäre und Assistenten. Die Hauptschwierigkeit lag doch in den Aufgaben selbst, die weder die mit Rom wenig vertrauten Berliner Historiker, noch auch die Mitglieder des Instituts selbst anfänglich zu übersehen vermochten.“ (p. 11.)

Miben állott a főnehézség? Hiszen abban az időben rendelkezésül állottak a kutatóknak *J. B. Pistolesi*-nek „scheda“-i (681 számozott kötet!), alphabetikus repertoriumok sorozatai,** melyek *Garampi József*-nek, a XVIII. évszáz derekán a vatikáni levéltár praefectusának a felügyelete és közreműködése mellett készültek. Ott volt *de Pretis* inventariuma a pápák „Archivio segreto“ 74

wenden ist. Die so gewonnenen Nachrichten sind in zweckmässiger Form und übersichtlicher Anordnung mit möglichster Berücksichtigung der schon vorhandenen Publicationen, aufzubewahren, so dass spätere Beauftragte ohne Schwierigkeit auf dieser Grundlage weiterarbeiten können. Obgleich der ganze Arbeitsplan für einen längeren Zeitraum einzurichten is, *so ist doch auch darauf Bedacht zu nehmen, dass in nicht zu langer Zeit Veröffentlichungen möglich werden, welche die Nützlichkeit der Einrichtung erkennen lassen.*“ (Friedensburg.)

* A Capitoliumon; 1892. okt. 15.—1895. okt. 15-ig a Via Condotti 42. sz. alatt volt a Corso sarkán titkári lakással és három hivatalos helyiséggel; azóta mai helyén a Palazzo Giustiniani II. emeletén titkári, ill. igazgatói lakással és 10 nagy helyiséggel.

** Ezekben tudvalevőleg a Regesta Avenionensiakról repertoriumok nem foglaltatnak.

armariumához s már *Greg. Palmieri* nyomtatott „manu-ductio“-ja* is, mindazonáltal az a körülmény, hogy Garampi indexei nem inventáriumok („ils ne peuvent être considérés comme des inventaires méthodiques et complets des archives Vaticanes“,** és „qui n'ont pas mêmes été destinés en premier lieu à servir de guide dans les archives“,***) hogy azóta tetemes új anyagot inkorporáltak (Garampi pld. a „Registra supplicationum“-okat indexéhez nem vette tekintetbe), úgy hogy manapság a levéltár állománya 102,435 kötetre ill. fascikulusra rúg, okozta, hogy előbb a levéltári tisztviselőknek maguknak kellett megismerkedniök az állománnyal s azt szisztematikusan rendezni.****

Ami már most a porosz intézet által fogantatba vett munkálatokat illeti, tagadhatatlan, hogy fennállása óta felette szorgalmas tevékenységet fejtett ki. Mindenekelőtt az 1533—1539-ig terjedő időszakból való németországi nunciaturai jelentéseket kezdték másolni és közölni, majd az osztrák intézettel és a Görres-társasággal történt megegyezés után kiterjesztették mint láttuk 1559-ig, ill. az 1572—1585-ig tartó korszakra, sőt az

* Ad Vaticani archivi Romanorum Pontificum regesta m. (Romae 1884.)

** *L. Berlière*-nek később idézendő ért.-e 20. l.-ját.

*** *Brom* id. m. 9. l.-ján.

**** De azért nem kell gondolni, hogy az óriási feladattal a tisztviselők már megbirkóztak. A spanyol *Serrano*, kiről lejjebb lesz szó, ott említendő műve I. köt.-nek XVII. l.-ján imígy panaszkodik: „Los catálogos existentes en este centro ni son tan completos como deseara la erudición moderna, ni menos sirven sin mucha perdida de tempo para encontrar infaliblemente documentos importantes que deficiencias de catalogación antigua dispersaron entre otros, que poco ó nada tienen de común con ellos.“

1605. év utáni periodus jelentéseit is kezdték azóta feldolgozni; a német történettudománynak következőleg már 20 kötetnyi forrásanyag áll rendelkezésére,* melynek feldolgozási módja persze nem egyöntetű, mert az I. és III. sorozat válogatás nélkül nyújtotta a bő anyagot, a IV. sorozat pedig csak a történeti szempontból legfontosabb aktákat. Ez intézeti program mellett a vezetőség (jelesen *Ludwig Quidde* [* 1858], ki 1890—1892-ig

* Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Actenstücken. Erste Abtheilung 1533—1559. I. Bd. Nuntiatoren des Vergerio 1533—1536. Bearb. v. *W. Friedensburg* (Gotha 1892). II. Bd. Nuntiatoren des Morone 1536—1538. *U. attól* (U. o. 1892). III. Bd. Legation Aleanders 1538—1539. Erste Hälfte *U. attól* (U. o. 1893). IV. Bd. U. a. 1538—1539. Zweite Hälfte. *U. attól* (U. o. 1893). V. Bd. Nuntiatoren Morone's und Poggio's. Legationen Farnese's und Cervini's 1539—1540. Bearb. v. *L. Cardauns* (Berlin 1909). VI. Bd. Gesandtschaft Campegio's. Nuntiatoren Morone's und Poggio's (1540—1541). Bearb. v. *L. Cardauns* (U. o. 1910). VII. Bd. Berichte vom Regensburger und Speierer Reichstag 1541—1542. Nuntiatoren Verallo's und Poggio's. Sendungen Farnese's und Sfondrato's. 1541—1544. Bearb. v. *L. Cardauns* (Berlin 1912). VIII. Bd. Nuntiatoren des Verallo 1545—1546. Bearbeitet v. *W. Friedensburg*. (Gotha 1898). IX. Bd. Nuntiatoren des Verallo 1546—1547. Bearb. v. *W. Friedensburg*. (Gotha 1899). X. Bd. Legation des Kardinals Sfondrato 1547—1548. Bearb. v. *W. Friedensburg*. (Berlin 1907). XI. Bd. Nuntiatoren des Bischofs Pietro Bertano von Fano 1548—1549. Bearb. v. *W. Friedensburg*. (Berlin 1910). XII. Bd. Nuntiatoren des Pietro Bertano und Pietro Camaiani 1550—1552. Bearb. v. *Georg Kupke* (Berlin 1901.) — Dritte Abtheilung 1572—1585. I. Bd. Der Kampf um Köln 1576—1584. Bearb. v. *Jos. Hansen* (Berlin 1892) II. Bd. Der Reichstag zu Regensburg 1576. Der Pacificationstag zu Köln 1579. Der Reichstag zu Augsburg 1582. Bearb. v. *Jos. Hansen*. (Berlin 1894). III. Bd. Die süddeutsche Nuntiatoren des Grafen Bartholomäus von Portia (I. Jahr 1573/4) Bearb. v. *Karl Schellhass*. (Berlin 1896). IV. Bd. U. a. (II. Jahr 1574/5). Bearb. v. *Karl*

állt az intézet élén)* koncepciójából az intézettel kapcsolatban Poroszországban szervezet alakult, mely egy Repertorium Germanicumnak a megindítását tűzte ki célul, azaz a vatikáni levéltárnak Németországra vonatkozó összes okmányai és aktái jegyzékének a kinyomtatását, mely téren azonban megint csak az anyag óriási volta következtében egy puszta mutatványkötetnek a megjelentetésére kellett szorítkozni, mely kötet csupán csak az 1431. márc. 11-től 1432. márc. 10-ig szerkesztett 2828 registrum lajstromát tartalmazta; ez a kötet (Berlinben) 1897-ben jelent meg. Látván már most, quid valeant és quid non valeant humeri, a berlini vezető körök az intézet újjászervezését ítélték szükségesnek, kívánatosnak tartották, hogy ne csak tetemesebb anyagi eszközökkel, gazdagabb könyvtári javadalmazással láttassék el, hanem a régebbi koncepcióknak módosított megvalósítása mellett Poroszországnak a római kúriával való relációit is vegye alkalmas publikációk formájában foganatba. Tényleg az 1625—1740-ből való anyagra vonatkozó kötet *Hiltebrandt* feldolgozásában már meg is jelent. Azonkívül az Istituto storico Italiano-val való kooperáció következtében a Regesta chartarum Italiae tekintélyes sorozatát kezdte megindítani,** s ezen Olaszország

Schellhass. (Berlin 1903). V Bd. U. a. (Schlussjahre 1575. 1576). Bearb. v. *Karl Schellhass.* (Berlin 1909). — IV. Abtheil. Siebzehntes Jahrhundert. I. Nuntiatur des Pallotto 1628—1630. I. Bd. 1628. Bearb. *Hans Kiewning* (Berlin 1895). U. a. II. Bd. 1629. Bearb. v. *Hans Kiewning.* (Berlin 1897). A 20. kötet a *Hiltebrandt*-é.

* Utódja *W. Friedensburg* lett, kit 1901-ben *Al. Schulte* váltott fel.

** 1907-ben (Rómában) kiadta a Regestum Volaterranum-ot *F. Schneider*, u. ö. 1911-ben a Regestum Senense I. köt.-ét. Az Ist. Storico Ital.-tól kiadottakat itt természetesen nem említem.

különböző levéltáraiban végbemenő kutatás folyamán gyanánt a Hohenstaufok korszakának okmánytárát s műtörténeti emlékeit vizsgálat tárgyává tenni. Ez utóbbi tevékenység gyümölcse az a kötet, mely e címet viseli: „Dokumente zur Geschichte der Kastellbauten in Unteritalien unter Friedrich II. und Karl I. (1239—1285), melyekhez még a „Kunstgeschichtliche Forschungen 3 kötete (I. Leipzig 1910. II., III. 1912) csatlakozik. Végre az egyik berlini vezetőnek Harnack-nak kezdeményezésére az ó-keresztény irodalomnak Eusebius előtti korszaka hagyományának és állományának földerítésére is megindultak a kellő előmunkálatok. S ha a most Berlinbe került vezető, *Paul Kehr* (* 1860), ki 1903. okt. 1.-e óta igazgatta az intézetet, a *Regesta Pontificum Romanorum* (Berlin, Weidmann 1906. stb.) szerkesztője s benne az *Italia pontificia* köteteinek kiadója, elégedetlen is az eddigi eredménnyel, amennyiben inkább a titkárok dolgoztak, mint az ösztöndíjasok, s panaszkodik, hogy emezeket hiányos palaeographiai kiképezetetésben veszi át a német egyetemek padjairól,* *Dietrich Schäfer* az e panaszra kitérő megjegyzései közt joggal kiemelheti 1. hogy „jeder, der behaupten wollte, er könne jede ihm vorgelegte Schrift (natürlich innerhalb des Bereiches der abendländischen Sprachen) alsbald bequem und sicher lesen, ... wissenschaftlich oder sagen wir, paläographisch abgetan ist“, 2. „sind denn Franzosen und Österreicher in Rom besser daran? Jene haben dort ihre École de Rome, diese auch ein Historisches Institut ... In den bisherigen Leistungen der drei Institute ist jedenfalls

* V. ö. még: „Was man da von dem Rückgang der Kenntnisse im Latein hört, das für uns nun einmal unentbehrlich ist, kann einem angst und bange machen.“ (p. 425.)

eine Rückständigkeit der Deutschen nicht zu erkennen.“ (p. 403.) Hiszen magától az intézettől 1898-ban (Rómában, Loeschernél) megindított s azóta 13 kötetre növekedett „Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken,“ valamint a „Bibliothek des kön. preuss. hist. Instituts in Rom“ eddig megjelent kötetei* az ösztöndijasok tevékenységét előnyös oldaláról mutatják be.

Tekintve pedig azt, hogy az intézet legközelebb önálló épülethez fog jutni, hogy hivatalnoki kara az igazgatói címmel felruházott I. titkár mellett még két titkárból (*Karl Schellhass* és *Art. Haseloff*), három assiszensből (1913-ban *F. Schneider*, *P. Hildebrandt* és *E. Sthamer*), egy administratív titkárból (= exmittierender Sekretär), két segédből és egy könyvtárosból áll (mellettük 2 szolga),** hogy dotációja 80,000 Mka volt

* A következők: I. *Art. Haseloff* Die Kaiserinnengräber in Andria (Rom 1905); II. *P. Kalkoff* Forschungen zu Luther's römischem Prozess. (U. o. 1905); III., IV., VII., VIII. *Emil Göller* Die päpstliche Pönitentiarie von ihrem Ursprung bis zu ihrer Umgestaltung unter Pius V. 2 Bde in 4 Teilen (U. o. 1907—11); V. *L. Cardauns* Zur Geschichte der kirchlichen Unions- und Reformbestrebungen von 1538 bis 1542 (U. o. 1910); VI. *Arn. O. Meyer* England und die kath. Kirche unter Elisabeth und den Stuarts. I. (U. o. 1911); IX. X. *Richard Scholz*. Unbekannte kirchenpolitische Streitschriften aus der Zeit Ludwigs des Bayern. 2 Bde. (U. o. 1911., 1914); XI. *Fedor Schneider* Die Reichsverwaltung in Toscana von der Gründung des Langobardenreiches bis zum Ausgang der Staufer Bd. I. (U. o. 1914); XII. Forschungen zur Gesch. der kurialen Behörden vom Schisma bis zur Reformation v. W. v. *Hofmann*. Bd. I. (U. o. 1914); XIII. Bd II. (U. o. 1914).

** Az igazgató, ki mint egyetemi tanár „dauernd beurlaubt“, 9250 Mka tiszteletdíjat kap s szabad lakása van az intézetben (9 szoba és mellékhelyiségek). A titkárnak szintén szabad lakása

az 1913. esztendőben, a könyvtár állománya (közte a „codices Minucciani“) 30,000 kötetre rúg (160 folyóírat-tal), évi javadalmazása pedig ennek átlag 12,000 Mka, tanusítja, hogy a poroszok az intézetet a szerény kezdetek keretein hamar túlnövesztették s hosszú időkre megalapozni igyekeztek.

Az a liberalitás végre, mellyel az ösztöndíjak kérését kezelik — nem kötvén meg kezüket semmiféle statutummal, hanem minden egyes ösztöndíjasnak személyére és munkaprogramjára való tekintettel szabva meg kutatásainak anyagi fedezetét, — különösen jól vált be s disillusióktól jobban kimélte meg az intézetet, mint p. o. az osztrákot. Ilyformán az ösztöndíjak összege 1800—7800 Mka közt ingadozott; szükség esetén a stipendiátusnak második esztendőre is adományozták, megengedvén neki, hogy Itáliában bárhol, ahol tanulmányai kívánatossá teszik, sőt, ha úgy tetszik, a Spanyolországi simancas-i levéltár színhelyén is folytathassa vizsgálódásait.

C) L'École Française de Rome.*

(Piazza Farnese, Palazzo Farnese.)

Ezt az intézetet a francia kormány jóval az athéni francia iskola s kevéssel a kairóinak a felállítása után alapította, felbuzdulva azon a sikeren, melyet az athéni intézet-

van és 8000 Mka tiszteletdíja (mely növekszik); a harmadik titkárnak 5000-től 6000 Mkig növekvő fizetése, az assistenseknek 3600, a segédeknek 3000 Mk-juk van.

* V. ö. M. A. Geffroy *L'école française de Rome. Ses premiers travaux* (Paris 1884). — Louis Madelin *L'école française de Rome. A La Revue hebdomadaire* 1909. évfolyama (Páris)

A Palazzo Farnese.
(A II. emeleten az École Française.)

nek több mint két évtizeden át megnyilvánult működése kétségbevonhatatlanná tett. Az ez intézettől előidézett jelentékeny visszahatás t. i., mely a görög tanulmányoknak Franciaországban való föllendüléséhez vezetett, megérlelte a belátást, hogy egy hasonló intézmény Rómában a hazai tudománynak még külömb intensificálására fog vezetni. Természetesen Párisban már eleve tisztában voltak vele, hogy Róma némileg másképpen fogja determinálni a tudományos fejlődést, mint Athén, s ahhoz képest szervezték és szerelték is fel az intézetet. Ha amott tisztán archaeologiai és epigraphikai célok lebegtek és lebegnek továbbra is a vezetőség szeme előtt, emitt nemcsak ezek, hanem filologiai és történeti célok szolgálatába is kellett szegődtenni a francia tudomány adeptusait. Sőt mondhatni, ha amott a még nem eléggé kiaknázott föld gazdag aratással kecsegtetett, itt sokoldalúbb működéstől várták a kellő eredményeket.

Egy 1873 márc. 25.-ről keltezett rendelet úgy intézkedett, hogy az athéni iskola tagjai éveik egyikét *

március havi kötete 183—214. lapján. — Azonkívül a *Rapport fait au nom de la Commission de l'École française d'Athènes* (majd) et de Rome, melyeket az Académie des inscriptions et belles lettres ad ki 1874 óta. Én az 1874., 75., 77., 79., 80., 82., 83., 86. és 89.-i jelentéseket használtam. — L. továbbá *Berlière* alább idézendő értekezése 31—34. lapját s az Archives des missions scientifiques et littéraires c. hármassorozatot 1890-ig és 1891-től kezdődőleg a Nouvelles archives des missions scientifiques et littéraires-t publiés sous les auspices du ministère de l'instruction et des beaux-arts.

* „par une année de travaux sur le sol romain à leurs études ultérieures sur le sol hellénique“ (*Rapport* 1874 nov. 6.-ról, p. 3).

Itáliában kötelesek tölteni egy „sous-directeur de l'École d'Athènes en residence à Rome“ vezetése mellett. Ez a sous-directeur az időtájt *Albert Dumont* volt, az „Essai sur l'éphébie attique (Páris 1875/6)“ szerzője, az iskola három tagja mellett pedig még két „membre adjoint“ jött Rómába, köztük az intézet jelenlegi igazgatója.* Elválasztása az anyaintézettől csak 1875. november hó 20.-i rendelettel következett be, midőn egyúttal *A. Geffroy*-t (1820—1895),** a „Gustave III et la cour de France“ (Páris 1867) s a „Rome et les barbares“ (u. o. 1874) íróját, köztársaság-elnöki decretummal az intézet igazgatójának nevezik ki. Az intézet tagjait az École normale supérieure, az École des chartes, és az École des hautes études-től fölterjesztett jelöltek sorából válogatta az igazgató. Mivel most már 2 sőt 3 évre is részesülhettek az ösztöndíjban az iskola tagjai,** az első esztendő végén csak jelentést kívántak

* 1876-ban még csak 5 ösztöndíjasa volt az intézetnek „Cette année — mondja *Perrot*-nak 1877 nov. 30.-án felolvasott jelentése [p. 30.] — avec ses cinq élèves, tous de première année, elle ne peut offrir que les résultats de sept ou huit mois de travail. Ce travail est d'ailleurs celui de jeunes gens, pour qui tout était nouveau, les études, auxquelles ils devaient se livrer, et le milieu, ou ils étaient appelés à vivre.“ De az 1877/78. évről szóló Rapport-ja *Girard*-nak már 6 stipendiatust említ. [p. 23.]

** V. ö. *L. D. Auguste Geffroy*. Klny. a *Mélanges* XV. évf.-ból 15 lapon. G. az intézetnek 2 cikluson át volt igazgatója, 1876—1882. és 1888—1895-ig.

*** Sőt 1880-ban *É. Berger* (1886-ban *P. Fabre*) egy negyedik esztendőre is részesül ösztöndíjban „pour... terminer un travail d'une grande importance, le dépouillement et la publication des registres du pape Innocent IV, conservés aux archives du Vatican.“

tőlük,* s ennek az alapján hosszabbították meg kiküldetésök tartamát. Elhelyezték mostani helyén, a Palazzo Farnese** egész második emeletén,*** hol egyúttal az igazgatónak,**** ki jelenleg 12,000 frc.-nyi fizetést húz s kit e minőségében 6—6 évre szoktak a vezetéssel megbízni, természetbeni lakást is rendeztek be.

Mivel az intézet nem tisztán egyetlen tudománykör céljait szolgálta, szükségképpen azzá vált, aminek

* „Sage disposition — írja *Geffroy* p. 19 — qui encouragera les bons esprits à s'engager tout de suite dans les voies étroites sans avoir à craindre de ne pas obtenir assez tôt des résultats qu'ils puissent montrer.“

** „the most magnificent of all the Roman palaces, — begun by Paul III., Alessandro Farnese (1534—60), and finished by his nephew, Card. Alessandro Farnese. Its architects were Antonio di Sangallo, Michelangelo and Giacomo della Porta.... This palace was inherited by the Bourbon kings of Naples... It is now occupied by the French ambassador.“ (*Hare Walks in Rome* II. 1893. 109. 1.)

*** Dumont idejében a most már eltűnt Villino Merodeban helyezték volt el, a Quirinál lejtőjén.

**** kinek szerepét *Berlière* így írja körül: „le rôle du Directeur est assez indéterminé. En dehors des relations officielles, qu'il entretient avec Paris, il a la direction de la bibliothèque de l'École et de ses publications: il guide les élèves dans le choix des travaux, leur fournit les renseignements utiles et prend les mesures de nature à faciliter leurs recherches“ [p. 32.] 1882—1888-ig *Edmond Le Blant*, az *Inscriptions chrétiennes de la Gaule antérieures au VIIe siècle* (Paris 1856 1865) és az *Étude sur les sarcophages chrétiens antiques de la ville d'Arles* (Paris 1878) szerzője, („un directeur qui n'était pas *Geffroy*“ mondja *Duchesne* utóbbiról mondott nekrológjában incollegialiter) igazgatta, 1895-től *Louis Duchesne* (* 1843), az *Histoire ancienne de l'Église* (I^o Páris 1911, II°, III° u. o. u. a) szerzője. *Geffroy* és *Duchesne* arcképe a *Revue hebdomadaire* supplément illustré-jében, a *L'instantané* V. évf.-a 11. sz.-ában.

már első igazgatója deklarálta: „l'école est un institut de travail *individuel* avec deux sortes de sanction extérieure: le jugement de l'Académie des inscriptions et la publicité.“ Ez működésén végig meglátszik. Tanuskodik róla mindenekelőtt azon önálló monographiáknak hosszú sora (idáig 105 kötet), melyek a „La Bibliothèque des Écoles de Rome et d'Athènes“ idevágó kötetait alkotják, sorozat, mely Geffroy kezdeményezésére indult meg 1877-ben, s melyben különböző értékű, de olykor igazán különleges körből vett tárgyak nyertek nem egyszer igen alapos feldolgozást.* Tanuskodik továbbá a

* A sorozatból érdemesnek találok a következőket említeni: IV., IX., XXVIII. *E. Müntz* Les arts a la cour des papes pendant le XVe et le XVIe siècle. I. Partie (Paris 1878). II. Partie (1879). XV. *Ch. Descemet* Inscriptions doliaires latines. Marques de briques relatives a une partie de la gens Domitia (1880). XIX. *H. François Delaborde* Chartes de terre Sainte (1880). XXXII. *J. Delaville le Roulx* Les archives, la bibliothèque et le trésor de l'ordre de St. Jean de Jérusalem a Malte (1883). XXXIV. *M.-R. de la Blanchère* Terracine. Essai d'histoire locale (1884). XLIII. *L. Maur. Faucon* La librairie des papes d'Avignon. Tome I. (1886). Tome II. (1887). XLIV., XLV. *J. Delaville le Roulx* La France en Orient au XIVe siècle. I. II. (1886; benne a Listes des croisés de l'expédition de Hongrie s egyéb a m. történelemre vonatkozó okmányok). XLVI. LI. *P. Durrieu* Les archives Angevines de Naples. 2 köt. (1886, 1887). XLVIII. *Müntz-Fabre* La bibliothèque du Vatican au XV siècle. (1886). LXIII. *P. Fabre* Étude sur le Liber censuum de l'église Romaine (1892). LXVI. *C. Enlart* Origines françaises de l'architecture gothique en Italie (1894). LXXI. *R. Rolland* Histoire de l'opéra en Europe avant Lully et Scarlatti (1895). LXXIII. *J. Guiraud* L'état pontifical après le grand schisme. Étude de géogr. polit. (1896). LXXX. *J. de Loye* Les archives de la chambre apostolique au XIVe siècle. I. Partie. Inventaire (1899). LXXXIV. *Aug. Andollent* Carthage Romaine (146 a. Chr. — 698 p. Chr.) (1901). LXXXVII. *Maur. Besnier*

XIII. sz.-beli pápák registrumainak publikációja,* melyet Geffroy hozott javaslatba, miután még IX. Pius pápa engedte volt meg az iskola tagjainak feldolgozásukat és publikálásukat. Tanuskodik végre a „*Melanges d'archéologie et d'histoire*“ évnegyedes kiadvány, mely 1881 óta jelenik meg, melyet ugyancsak Geffroy indított meg, s melyben az intézet tagjai kisebb koncepciójú munkálatai eredményét szokták közölni. Mindez nem meríti ki sem az anyagi támogatást, sem a szellemi közreműködést: *Duchesne* híres *Liber Pontificalis*a (I. 1886, II. 1892) „un ouvrage historique de la plus haute valeur“ (Geffroy), mely Szt.-Pétertől kezdődőleg V. Márton pápáig a pápák életrajzait tartalmazza, (s melyet

L'île Tiberine dans l'antiquité (1902). LXXXVIII. *G. Yver* Le commerce et les marchands dans l'Italie méridionale au XIIIe et au XIVe siècle (1903). XCVII. *Alfr. Merlin* L'Aventin dans l'antiquité (1906). CII. *G. Bourgin* Le France et Rome de 1788 a 1797. Regeste des dépêches du card.-secrét d'État (1909). CIII. *L. Celier* Les dataires du XVe siècle et les origines de la daterie apostol. (1910).

* Eddig a következők jelentek meg: Les registres de Grégoire IX. Par *Luc. Auvray* 2 köt. (Paris 1896, 1907; a 3.-ból 2 fasc. 1908. 1910.). — Les registres d'Innocent IV. par *Élie Berger* I. (1884), II. (1887), III. (1897). — Les registres d'Alexandre IV. par *C. Bourel de la Roncière*, *J. Loye* et *A. Coulon* I. (1902). — Les registres d'Urbain IV. (1261—1264) par *J. Guiraud*. I. Registre dit Caméral (1901). II. III. Registre ordinaire (1901. 1904; a IV. köt.-ből 1 fasc. 1906). — Les registres de Grégoire X. par *J. Guiraud* (1906). — Les registres d'Honorius IV. par *M. Prou* (1888). — Les registres de Nicolas IV. par *E. Langlois* I. (1887) II. (1892). — Les registres de Boniface VIII. par *G. Digard*, *Maur. Faucon* et *Ant. Thomas* I. (1907), II. (1904). (A 3. köt.-ből négy fasc. 1907—1911). — Les registres de Benoît XI. par *Ch. Grandjean* (1905). — Les registres de Nicolas III. par *J. Gay* 2 fasc. 1898., 1904. — Les registres de Martin IV. par *les membres*

persze azóta a *Monum. Germ.*-ban közzétett kiadás némileg háttérbe szorított) *Fabre Liber censuum*ja (I. 1905; a II. köt.-ből 2 fasc. Duchesne társaságában 1905 és 1910) „genre de recueils, destinés à consacrer les droits de l'Église romaine“. . . . „un registre unique, où se trouveraient consigner d'après des actes authentiques tous les *cens* dus à l'Église romaine“ . . . „rédigé en 1192 par ordre du camérier pontifical Cencio Savelli“, — a *St. Gsell* műve Fouilles dans la nécropole de Vulci (Paris 1891), s *Ph. Lauer*-é Le palais de Latran-ja (Paris 1911) mind oly munkák, melyek terjedelmüknél fogva nem voltak beilleszthetők a fent elsorolt vállalatokba, de mint afféle Standard-művek valamennyi többi publikáció között kimagaslanak.

Az ú. n. Prix de Rome-ot (egy 4000 frcra rúgó ösztöndíjat) élvezők közül hárman az intézetben laknak,* a többi a városban. Munkásságukban nagyban támogatja őket az immár 30,000 kötetre felgyarapodott könyvtár,

de l'École Fr. de Rome (1 fasc. 1901). — Itt soroljuk fel a levelek editióit is: Jean XXII. Lettres secrètes et curiales relatives à la France. par *Aug. Coulon*. I (1906). A II. köt.-ből 2 fasc. (1906 és 1913). — Lettres secrètes et curiales du pape Urbain V. par *P. Lecacheux*. 2 fasc. (1902 és 1906). — Clément VI. Lettres closes, patentes et curiales se rapportant à la France par *Eug. Déprez*. 1 fasc (1901). — Innocent VI. Lettres closes stb. par *Eug. Déprez*. Az I. fasc. (1909) — Benoît XII. Lettres closes stb. par *G. Daumet* 2 fasc. (1899. 1902). — Benoît XII. Lettres closes et patentes intéressant les pays autres que la France, par *J. M. Vidal*. 1 fasc. (1913; a St. Louis-des Français rectora Moszkvában, előbb Rómában). — Benoît XII. Lettres communes, par *J. M. Vidal* 3 köt. (1903. 1910. 1911). — Jean XXII. Lettres communes analysées d'après les registres dits d'Avignon et du Vatican. 6 köt. (1904—1912). Egy 7.-ből egy fasc. 1914-ben.

* Nőtagok nem lakhatnak az intézetben.

melynek évi dotációja (a könyvkötésre fordított 1500 frcon kívül) 7000—8000 frc. közt váltakozik, arányban az intézetre fordított 75,260 frc. évi javadalmazással, melyben mindazáltal a személyi járandóságok* (41,950 franc) jócskán meghaladják a dologi kiadásokat.

A rendes tagok közt vannak „membre libre”-ek is, kiket a minisztérium küld ki, s kik az intézet gyűjteményeit szabadon használhatják. Ilyeneknek számíttatnak még az Église nationale de Saint-Louis des Français káplánjai** és a Société des archives religieuses de la France tagjai is. Amazok főkép a XVI. sz.-beli nuntiusi jelentések s az Avignonban uralkodó pápák levelezése kiadásával foglalkoznak, 1896. óta ki is adnak egy évnegyedes recueil-t „Annales de St.-Louis des Français” címen, emezek *M. Madelin* vezetése mellett VII. Kelemen, III. Pál és IV. Pál nuntiaturai jelentéseit dolgozták és dolgozzák fel.

A gazdagon fölszerelt intézetből az utolsó évtizedekben Franciaország történészeinek színe-virága került ki: az École des Chartes 3 tanára, Berger, Delaborde, Prou, az Institut 10 tagja, az École des Hautes Études s a Sorbonne 20 tanára, a levéltárosok és könyvtárosok kitünőbbjei, a nagy francia múzeumok igazgatói,*** bizonyságaul annak, hogy az intézet nem méltatlanokra és nevetlenekre pazarolta a maga idejében segítőforrásait, sőt bátran állíthatni, hogy munkássága pld. a francia classica-philologia legjavát tükrözteti vissza.

* Van még egy könyvtáros 1200 frc. fizetéssel s 3 szolgál.

** Munkásságukat l. a 29/30. lapon, jegyzetben.

*** L. *Madelain* id. ért.-e 202. l.-ját.

D) Römisches Institut der Görres-Gesellschaft.*

(Az igazgató lakása 1914-ben: Piazza di Spagna 31/II.)

Magát a társaságot 1876-ban katolikus alapon szervezték tudományos célok kultiválására s nevét *Jac. Jos. v. Görres*-től (1776—1848) vette, a rajnai tartományok híres egykori publicistájától és történetírójától. Székhelye Bonn, tagjainak száma 1913-ban kerek számban 4100 volt. Ez a társaság természetesen céljainak megfelelőleg a vatikáni archivumok megnyitása után csakhamar hozzálátott egyháztörténeti anyagának kiaknázásához s még 1884-ben megindultak a tárgyalások a társaság akkori vezetősége s a német püspöki kar között. E tárgyalások 1888-ban Eichstätt-ben a római intézet fölállításához vezettek s egy ügyrendnek megállapításához az ösztöndíjasok számára, melyből érdekesnek tartjuk megemlíteni, hogy az intézettől megindított tudományos munkálatok tárgyát és tervezetét a társaság elnöke állapítja meg (ez idő szerint *gf. Hertling* bajor miniszterelnök Münchenben), hogy a stipendiátusok okt. 1.-től jún. 30.-ig dolgoznak Rómában, kötelezik magukat a *teljes* vatikáni munkaidőt tudományos munkáikra fölhasználni s munkájuk eredményét az intézet tulajdona gyanánt átengedni. Az intézet csak a Görres-társaság tagjai számára közvetít adatokat, minek költségei munkóránként 2 lírában vannak megállapítva.

* *L. Berlière* id.-endő ért.-e 38. s k. lapját s a Jahresbericht der Görres-Gesellschaft für das Jahr 1913 (Köln 1914) kivált p. 34—37, 42 és a bibl. rész 11.—14. lapjait; a Jahrbuch der Leo-Gesellschaft szintén szokta ismertetni a Görres-társaság működését.

Az intézet már kezdettől fogva külön helyiséggel és külön könyvtárral nem rendelkezett, hanem igénybe vette a mons. *de Waal* igazgatása alatt álló „*Campo Santo dei Tedeschi*” könyvtárát,* úgyszintén az *Anima* német kollegiumáét, melynek gyarapításához évenként 500 Mkával járul hozzá. Legfeljebb négy ösztöndíjast küld ki egy időben s ösztöndíjakra az 1913. esztendőben 5475 Mkát fordított, 13627 Mka 50 f.-t az egész intézetre, mely összegben a vezető (1888—1891-ig *J. P. Kirsch* [* 1861], 1891—1893. *Steph. Ehses* [* 1855], aztán *dr. Schlecht*, majd egy évig 1895—6-ban *Milttenberger* a Campo Santo-nak abban az időben káplánja, utána a mai napig ismét *Ehses*) 5900 márka tiszteletdíjjal szerepel.

Az intézet tagjai elsősorban az 1585—1604.-ig terjedő németországi nuntiusi jelentések területén kutattak** közölve eredményeiket az 1892 óta megjelenő „*Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte*” című sorozatban** s kiterjesztve az idők folyamán egy

* (*Via della Sagrestia* 17.) Egy jelenleg 6000—7000 kötetből álló könyvtárt, mely egyháztörténelmi, keresztény-archaeologiai továbbá a német dioecesanus irodalomra nézve Rómában egyedülálló szakkönyvtár.

** „*Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte.*” In Verbindung mit ihrem historischen Institut in Rom herausgegeben von der Görres-Gesellschaft. A köv. kötetek jelentek meg:

I. Bd. I. Teil. Nuntiaturberichte Giovanni Morone's vom deutschen Königshofe. 1539. 1540. Bearb. v. *Fr. Diltich*. (Paderborn 1892). II. Teil. Die Avignonensische Obedienz der Mendikanten-Orden etc. zur Zeit des grossen Schismas v. *Konr. Eubel* (U. o. 1900). — II. Bd. Römische Dokumente zur Gesch. der Ehescheidung Heinrich's VIII. v. England 1527—1534. Herausg. v. *St. Ehses* (1893.) — III. Bd. Die päpstlichen Kollektorien in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts. Her.-en v. *J. P.*

„Vatikanische Quellen zur Geschichte der päpstlichen Hof- und Finanzverwaltung 1316—1378“ című, Paderborn-ban megjelent sorozattal s a trienti zsinat diáriumainak, aktáinak, leveleinek és tárgyalásainak 12 kötetre

Kirsch (1894). — IV. Bd. Nuntiaturberichte aus Deutschland, stb. 1585—1590. I. Abt. Die Kölner Nuntiatur. I. Hälfte. Bonomi in Köln, Santonio in der Schweiz, Die Strassburger Wirren. Her.-en v. *St. Ehses* und *Al. Meyer* (1895). V. Bd. Die Nuntiatur-Korrespondenz Kaspar Gropper's etc. (1573—1576.) Ges. u. Her.-en v. *W. E. Schwarz* (1898). — VI. Bd. Die Rückkehr der Päpste Urban V. und Gregor XI. von Avignon nach Rom. Herausg. v. *J. P. Kirsch* (1898). — VII. Bd. Nuntiaturberichte aus Deutschland etc. I. Abt. II. Hälfte. Ottavio Mirto Frangipani in Köln 1587—1590. Herausg. v. *St. Ehses* (1899). — VIII. Bd. Andrea Zamometic und der Basler Konzilversuch vom Jahre 1482. Von *J. Schlecht*. I. Bd. (1903). — IX. Bd. Die päpstlichen Annaten in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts. Her.-en v. *J. P. Kirsch*. I. Bd. Von Johann XXII. bis Innocenz VI. (1903). — X. Bd. Nuntiaturberichte aus Deutschland etc. II. Abt. Die Nuntiatur am Kaiserhofe. I. Hälfte. Germanico Malaspina und Filippo Sega (Giov. Andrea Caligari in Graz) Bearb. v. *Rob. Reichenberger* (1915). — XI. Bd. Die Geheimschrift im Dienste der päpstlichen Kurie. Von ihren Anfängen bis zum Ende des XVI. Jahrhunderts. Von *Al. Meister* (1906). — XII. Bd. Martin de Alpartils *Chronica actitatorum temporibus Benedicti XIII.* Zum erstenmal veröffentlicht von *Fr. Ehrle* S. J. Bde. I. Einleitung, Text der Chronik, Anhang ungedruckter Aktenstücke (1906). — XIII. Bd. Reformation und Inquisition in Italien um die Mitte des XVI. Jahrhunderts Von *G. Buschbell* (1910). — XIV. Bd. Nuntiaturberichte aus Deutschland etc. II. Abt. II. Hälfte. Antonio Puteo in Prag 1587—1589. Bearb. von *J. s. Schweizer* (1912). — XV. Bd. Deutsche Ritter und Edelknechte in Italien während des XIV. Jahrhunderts. I. Buch. Im päpstlichen Dienste. Darstellung. Von *K. H. Schäfer* (1911). II. Buch. Soldlisten und Urkunden (1911). — XVI. Bd. III. Buch. Im kaiserlichen gibellinischen Dienste zu Pisa und Lucca Darstellung und Urkunden. Von *K. H. Schäfer* (1914). — XVII.

tervezett, Freiburg in Br.-ban megjelenő seriesével.* A tagok egyháztörténelmi egyéb kutatásainak tárházául az 1880 óta — eleinte Münsterben, aztán Münchenben — megjelenő *Historisches Jahrbuch*-on kívül a „*Römische Quartalschrift für christliche Alterthumskunde und für Kirchengeschichte*“ szolgál, mely 1887 óta jelenik meg Rómában, — „*Supplementheft*“-ek sorozatával az 1893. esztendő óta.** Az intézet archaeologiai sectioját Mons. *Wilpert* vezeti.

Bd Die Kardinäle Jakob und Peter Colonna. Ein Beitrag zur Gesch. des Zeitalters Bonifaz VIII. Von *L. Mohler* (1914).

* A Vat. Quellenben foglaltatnak: I. Bd. Die Einnahmen der apostolischen Kammer unter Johan XXII. Herausg. v. *Emil Göller* (Paderborn 1910). — II. Bd. Die Ausgaben der apostolischen Kammer unter Johann XXII. Her.-en *K. H. Schäfer* (1911). — III. Bd. Die Ausgaben der apostolischen Kammer unter Benedikt XII., Klemens VI. und Innocenz VI. Bearb. v. *K. H. Schäfer* (1914). — A *Concilium Tridentinum*. Diariorum, actorum, epistularum, tractatum nova collectio. Edidit Societas Goeresiana etc. (Friburgi Brisg.). I. köt. Concilii Tridentini *diariorum* pars I: Herculis Severoli commentarius. Angeli Massarelli diaria I—IV. Coll. etc. *Seb. Merkle* (1901). — II. köt. Concilii Tridentini *diariorum* pars II: Massarelli diaria V—VII, L. Pratani, H. Seripandi, L. Firmani, O. Panvinii, A. Guidi, P. G. de Mendoza, N. Psalmai commentarii. Coll. etc. *Seb. Merkle* (1911). — IV. köt. Concilii Tridentini *actorum* pars I.: Monumenta concilium praecedentia, trium priorum sessionum acta Coll. etc. *St. Ehses* (1904). — V. köt. Concilii Tridentini *actorum* pars altera: Acta post sessionem tertiam usque ad concilium Bononiam translatum. Coll. etc. *St. Ehses* (1911). — X. köt. Concilii Tridentini *epistularum* pars I. Coll. etc. *God. Buschbell* (sajtó alatt).

** I. A. *Kneer*. . . Zur Gesch. des Schismas und d. kirchenpolitischen Schriftsteller K. v. Gelnhausen u. H. v. Langenstein (Roma 1893). — II. Ein Traktat des . . . Teodoro de Lellí über d. Verhältniss v. Primat u. Kardinalat. Herausg. v. *J. B. Säg Müller* 1893). — III. A. *de Waal* Die Apostelgruft ad Catacumbas an

E) Institut historique Belge de Rome.

(Piazza Rusticucci 18.)

Az első, ki egy belga történeti intézet felállítása érdekében hallatta szavát, a löweni egyetem theologus tanára A. *Cauchie* volt, ki egyúttal a Bulletin de la Commission royale d'histoire V. sorozata 2. kötetében körülvonalozta az ily intézet szervezetének főbb alapelveit s jobban részletezte aztán javaslatait a „De la

der Via Appia (1894). — IV. H. *Finke* Die kirchenpolitischen und kirchlichen Verhältnisse zu Ende des Mittelalter's nach der Darstellung K. Lamprecht's. Eine Kritik (1896). — V. P. *Franchi de Cavalieri* La passio SS. Perpetuae et Felicitatis (1896). — VI. Th. M. *Wehofer* Die Apologie Justins etc. (1897). — VII. Fr. *Wieland* Die genet. Entwicklung der sog. Ordines min. in den drei ersten Jahrh.-en. (1897). — VIII. P. *Franchi de Cavalieri* Gli atti dei ss. Montano, Lucio e compagni (1898). — IX. A. *Möhler* Die griechische, griechisch-römische und altchristlich-lateinische Musik (1898). — X. P. *Franchi de Cavalieri* S. Agnese nella tradizione e nella leggenda (1899). — XI. J. *Zettinger* Die Berichte über Rompilger aus dem Frankenreiche bis zum Jahre 800 (1900). — XII. Fr. *Nagl* Urkundliches zur. Gesch. der Anima in Rom (1899). — XIII. Al. *Meister* Die Fragmente der libri VIII. Miraculorum des Caesarius v. Heisterbach (1901). — XIV. Jos. *Wittig* Papst Damasus I. (1902). — XV. J. *Wittig* Die altchristlichen Skulpturen im Museum... am Campo Santo in Rom (1906). — XVI. P. M. *Baumgarten* Cartularium vetus campi sancti Teutonicorum de Urbe (1908). XVII. Fr. J. *Dölger* IXΘΥΣ, das Fischsymbol in frühchristlicher Zeit. I. Bd. Religionsgeschichtliche und epigraphische Untersuchungen (1910). — XVIII. A. *Naegele* Abt Benedikt Rauh von Wiblingen (1911). — XIX. Fr. J. *Dölger* Konstantin der Grosse und seine Zeit. Ges. Studien (Freiburg in Br. 1913). — XX. Kirchengeschichtliche Festgabe Anton de Waal... dargebracht. Herausg. v. F. X. *Seppelt*. (U. o. 1913.)

création d'une École Belge à Rome" c.-ű Tournai-ban 1896-ban megjelent értekezésében. Az eszmét felkapta a belga szt.-széki követ *d'Erp* báró s fáradozásai gyümölcseképpen a belga kormány 1897-ben Mons. *Keesen*-t küldte ki az ily intézet szervezésére megfelelő előtanulmányok végett. Jelentése alapján aztán a nevezett kormány komolyan hozzálátott az intézet föllállításához s e célra don *Ursmer Berlière*-t küldte az 1902. év januárjában Rómába, ki oldala mellett *Arnold Fayen*-nel, akkor a gent-i könyvtár tisztje (jelenleg pedig az intézet „collaborateur“-jei egyiké)-vel, megtette az előzetes lépéseket, melyek az intézetnek 1904 nov. 11-én bekövetkezett megnyitásához vezettek. Első igazgatója *Berlière* lett, ki 1906-ig állt az intézet élén, míg mint secrétaire-bibliothécaire 1913-ig *A. Fayen* működött, kinek utódja *Hubert Nélis* lett.

Tevékenységet a belga iskola természetesen mindenekfölött saját hazája Vatikánbeli forrásainak közzétételére irányította. „Tous les fonds du Vatican sollicitent l'attention des travailleurs belges: les registres des lettres pontificales, les suppliques, les registres de la Chambre apostolique, les nonciatures contiennent d'innombrables documents sur notre histoire“ mondja *Berlière* Aux Archives Vaticanes (Bruges 1903-ban különlenyomatban, egyébiránt a Revue Bénédictine-ben megjelent) jelentése 45. l.-ján. Ehhez képest „Analecta Vaticano-Belgica“ című kiadványsorozatában 1906-tól kezdődőleg* közölni kezdte egyes pápáknak Belgiumra

* Megjelentek: Tome I. Suppliques de Clément VI. Textes et analyses publiés par d. *U. Berlière*. (Rome-Bruges-Paris 1906). — II. Lettres de Jean XXII. Textes stb. par *A. Fayen*. I. (U. o. 1908). — III. U. a. II. (U. o. 1912). — IV. Lettres de Benoit XII.

vonatkozó levelezését s szupplikációkat. Tervbe vette 1914-től kezdődőleg egy „Rome et Belgique“ c. folyóirat* kiadását is, de a folyóirat mindezeig nem indult meg.

Az intézetet 1906 óta *Godefroid Kurth* [* 1847] vezeti, a „La cité de Liège au moyen age“ (3 köt. Bruxelles-Liège 1910) c. munka érdemes szerzője, ki mint emeritus lüttichi egyetemi tanár megtartotta 9000 francnyi nyugdíját s amellet 7000 frc. működési pótlékot, egy 7 főbb helyiségből álló s államköltségen bebutorozott természetbeni lakást élvez az intézetben, míg a secrétaire-bibliothécaire, ki egy 6000 frcra növekedő 4000 frcos szaláriumot húz, nem lakik az intézetben. Annak a folyosónak a kivételével, hol nagyobb közönség meghívása mellett évenként 2—3, rendesen francia, de vlām és olasz nyelven is megengedett előadásokat szoktak tartani, a hivatalos helyiségek száma 5. Az intézet, mely a Ministère des sciences et des arts-nak van közvetetlenül alárendelve, 28000 frc. évi budgettel dolgozik, melyből a jelenleg 3000—4000 kötetnyi, a belgák történetére kimerítő teljességű könyvtárnak 4000—5000 frcnyi dotációját is fedezik s fizetik a kb. 30—32 folyóiratot, melyet járatnak. A stipendiátusoknak, kik egyébiránt nem az intézetben laknak, száma 2 usque 3;

Textes stb. par *Alph. Fierens* (U. o. 1910). — V. Suppliques d'Innocent VI. Textes etc. par d. *U. Berlière* (U. o. 1911). — VII. Suppliques d'Urbain V. Textes stb. par *Alph. Fierens* (U. o. 1914). — VI. sajtó alatt: Lettres de Clément VI. Tome I. Textes etc. par *Ph. v. Isacker*.

* Ebben tervbe véve egy megnyitó értekezés *Kurth*-tól az intézet multjáról s eddigi működéséről.

legalább két esztendőre küldik Rómába s útisegélyen kívül havi 200 franci ösztöndíjban részesülnek. Kizárólag a vatikáni levéltárban dolgoznak,* közös programjuk a regesták földolgozása 1352-ig.

F) Nederlandsch Historisch Instituut te Rome.**

(Via de' Greci 43.)

1900 dec. 21.-én a németalföldi kormány azzal bízta meg *P. J. Blok*-ot, a leydeni egyetem történet-tanárát, hogy utazzék Rómába s helyszíni tanulmányok alapján tegyen ideiglenes jelentést arról a levéltári és könyvtári anyagról, melyet Németalföldre vonatkozólag Olaszország s főkép Róma archivumai és könyvtárai rejtenek magukban. A több hónapi távollét után hazájába visszatért tudós e megbízatásnak megfelelt, egyúttal a talált anyag gazdagságára való tekintetből egy római történeti intézet fölállítását javasolta. De csak 1904 májusában kapta a későbbi igazgató *dr. Gisbert Brom*

* Kiszélesítés gondolatával legalább is foglalkoztak. „Assurément les jeunes gens, qui se destinent à entrer dans la carrière professorale, retireraient un grand profit d'un séjour d'un an ou deux à Rome, soit pour étudier l'archéologie ancienne, — et rien n'empêche que plus tard le Gouvernement belge adjoigne une section d'histoire ancienne à l'Institut, qu'il vent actuellement fonder, — soit pour utiliser en vue de travail libre les archives et les bibliothèques de cette ville et d'Italie.” (*Berlière* id. ért.-e 45. l.)

** A történeti adatok javarészét Mons. *Brom* közölte velem. Azonkívül megtekintettem a tőle szerkesztett 1909. 1910. és 1911. jelentéseket, melyeket nyomtatásban terjesztett fel minisztériumának.

és asszisztense *J. A. T. Orbaan* a megbízatást, amaz, hogy rendszeres kutatásokat végezzen Hollandia politikai és vallástörténetére kiterjedőleg, emez, hogy azon németalföldi tudósok és művészek életéről, kik több-kevesebb időre Itáliát választották működésük színhelyéül, kutatásokat folytasson. A misszió évi könyvtári segélyben is részesült, mely lehetővé tette neki a hazai tudománnyal való kontaktus fentartását, noha kezdetben a porosz intézet vendégszeretetére volt utalva. De már 1907-től kezdődőleg a Via Frederico Cesi 72. sz. házában el tudta helyezni addigra 1200 kötetre felnövekedett könyvgyűjteményét, mely hivatalos támogatás* és egyeseknek (kivált báró *Vewers*-nek, volt római, majd berlini követnek) áldozatkészsége folytán kb. 3000 kötetre rúg s főkép műtörténeti állományát tekintve felette becses.**

A Rómába leutazott s tavaly elhunyt igazgató, — ki egyébiránt csak 1913 febr. 10.-i királyi dekrétummal neveztetett ki véglegesen — első feladatának tekintette a bő anyaghoz útmutatót adnia. Ez az útmutató megjelent 2 köt.-ben, ill. 3 részben a „*Rijks Geschiedkundige Publicatiën*“-nek, ezen a belügyminisztériumtól (kinek ügykörébe a közoktatás is tartozik) kiadott vállalat kisebbik sorozatában „*Archivalia in Italia*“ címen (Hága 1908, 1909, 1911) *Brom* tollából, s lehetővé teszi a németalföldi történetkutatóknak minden vizsgálgódás terén

* A dotáció 2000 lira évenként.

** Unicumnak mondja a maga nemében *Brom*. S már az 1909. jelentés (p. 7) kiemeli: „Met voldoening kan worden geconstateerd, dat deze afdeeling (t. i. a műtörténeti) thans zoóver gevorderd is, dat zij de voornaamste, op het gebied van Nederlandsche Kunsthistorie in ons land, België, Duitschland en Italië verschenen studieboeken tamelijk wel bijeen heeft“ stb.

kellőleg eligazodni.* Párhuzamos munkát végzett asszisztense *Orbaan* s későbbben ennek (1909 ápr. 1.-e óta) utódja *G. J. Hoogewerff*, kik mindegyike egy kötetet adott ki „Bescheiden (= Közlemények) in Italië omtrent nederlandsche Kunstenaars en geleerden,“ amaz (Hága) 1911-ben, emez 1913-ban, melyek a vatikáni levéltár idevágó anyagán kívül az egyéb helyen található anyagot is regisztrálják, főleg a S. Spirito in Sassia, San Giuliano, Santa Maria in Campo Santo, a luccai művészeti akadémia s az Anima-ban található, mely utóbbi helyen a kutatások Bromot arról győzték meg, hogy ezen kizárólag németeket és osztrákokat istápoló intézménynek hollandus eredete kétségbevonhatatlan. (A „Katholische“ 132. [1907.] évf.-ában).

Ezen, hogy úgy mondjam, hivatalos kiadványokon kívül a hollandus tudósoknak római tartózkodása más tekintetben is még meghozta gyümölcsét, nevezetesen egyes monografikus publikációk és értekezések alakjában, melyek jelesen az „Oud-Holland“ című folyóiratban látnak világot.

Az útmutató publikációk után egy „Acta Sanctorum Neerlandicorum“ c. vállalat megindítása van tervbe véve, s idevonatkozólag folynak az előmunkálatok.

* „Dit zou eerst mogelijk worden door een stelselmatig en gedetailleerd onderzoek van elke afdeling in 't bijzonder, met welken arbeid meer dan een menschenleeftijd gemoeid is. Doch met behulp mijner „Archivalia“, vooral met behulp der hierin verwatte praktische vingerwijzingen, zal voortaan de Nederlandsche geschiedvorsching, wanneer zij in het Vaticaansch archief een nader onderzoek wenschte in te stellen, daar nu gemakkelijk [!] den weg vinden,“ mondja a fentebbi id. jelentés p. 1.

Stipendiátusai csak elvétele vannak az intézetnek; egy esztendőre 1200—1500 hollandus forintban részesülnek s az intézet gyűjteményét d. u. 4—8 közt használhatják. Nemcsak a történet és műtörténelem művelőit küldik ki, hanem archeologusokat és filologusokat is. Az intézet dotációja 20,000 lirára rúg, az igazgató fizetése 8400 lira, az asszisztensé 4200; mindegyikök a belügyminisztériumnak évi jelentésben tanulmányairól nyomtatott jelentésben referálni tartozik (1904 óta).

A publikációkat azonban a Hágában működő „Commissie voor de Rijks geschiedkundige Publicatiën” intézi, mely 12 tagból áll (benne volt Brom is), s melynek élén *van Riemschijk* országos levéltárnok áll, míg titkára *H. T. Colenbrander*. Voltaképpen ez a bizottság indította meg a hollandus történeti kutatást Rómában, midőn 1904-ben áttekintést adott az archivális teendőkre vonatkozólag.

G) Escuela Española de Arqueología é Historia en Roma.

(Az 1913. és 1914. években szünetelt.)

A spanyol iskola felállítására a javaslatot *Ricardo de Hinojosa* spanyol levéltáros tette, kit a spanyol követ *de Pidal* sürgetésére a múlt század kilencvenes éveinek dereka felé a spanyol kormány archivális tanulmányok céljából Rómába küldött ki. Ez összefoglalva tanulmányainak eredményét egy „Los despachos de la Diplomacia Pontificia en España” c.-ű, Madridban 1896-ban megjelent művében, annak első kötete előszavának LVI—LVIII. lapjain emelt szót egy spanyol történeti intézet felállítása érdekében, megvonva néhány vonás-

sal szervezetének tőle kontemplált alapvonalait.* A közbejött spanyol-amerikai háború s a gazdasági krízis az eszmét sokára pihentette, míg egy 1910 június 3.-án Madridban kelt királyi rendelet egy „misi6n permanente para estudios arqueol6gicos e hist6ricos, que llevar6 el nombre de Escuela Espa6ola en Roma“ életbel6ptetés6r6l nem int6zkedett.

Ez az iskola igen széleskörű célzattal tervezetett. Nemcsak az egykor spanyol fennhatóság alatt álló itáliai tartományokkal való kapcsolatok feltárását tűzte ki célul, a spanyol művészetnek ismertetését, a spanyol irodalom hatását Olaszországban, hanem lehetővé tenni tagjainak** archeologiai kutatásokban résztvenni, sőt ily tárgyú kirándulásokat létesíteni a földközi tenger partvidékeire. Ajánlatosnak tartja, hogy az iskola majdan érintkezésbe lépjen az analog tudományos g6cpontokkal, melyeket más államok teremtettek Rómában, az olasz archeologiai és történelmi akadémiákkal és társaságokkal, s a centrumból szolgálja azokat a spanyolokat, kik hasonló kérdések tárgyában dolgoznak Itáliában, felvilágosításokat adjon korporációknak és egyeseknek, kik ilyféle tanulmányoknak szentelik magukat Spanyolországban. Alárendeli az Iskolát a Junta para ampliacion de estudios é investigaciones cientificas-nak, mely megállapítja az iskola szervezetét, megválasztja a személyeket, melyek a munkálatokat irányítják, megállapítja

* L. *Berli6re* id. ért.-e 30. l.-ját.

** A királyi rendeletet kísérő miniszteri leiratból kitétnik (l. Escuela Espagnola. Cuadernos de trabajos I. p. VII. s k. l.), hogy az intéző körök Amerika spanyoljai számára is nyitva kontemplálták tartani az intézetet,

a módozatokat az ösztöndíjak odaitélésében s adja a közleményeket, fölterjesztést továbbá a pénzbeli alapra nézve, melyet ha megkap, feladata megvalósításához lát.

Ez az alap aligha lehetett állandó, mert a misszió sokat ígérő kezdet után már az 1913. esztendőben szüneteltette működését. A biztató kezdet abban állott, hogy miután a Junta az iskolát a „Centro de estudios historicos de Madrid“ közvetetlen igazgatása alá helyezte, ez a „Központ“ egyik tagját *don Ramón Menéndez Pidal*-t Rómába küldte az iskola szervezése végett, ki is maga mellé vévén egy ösztöndíjast, kihez később még négy csatlakozott, a Palazzo Monserrazio-ban kerített hajlékot az iskolának s egy tekintélyes könyvtárnak, s lakást az ösztöndíjasok számára.

Az iskola a Junta költségén csakhamar megindított egy sorozatot „Escuela Espagnola de Arqueología é Historia en Roma“ címen, melyből „Cuadernos de Trabajos“ alcímmel már 1912-ben jelent meg Madridban az I. füzet, igaz csak 127 lapon, hozva mind az 5 ösztöndíjastól értekezéseket történeti és műtörténeti tartalommal, megannyit Spanyolországra való tekintettel. Az 1912. esztendőben d. *Luciano Serrano*, szt.-benedekrendi papot küldték ki, ki a maga részéről már 1914-ben Madridban két tekintélyes kötetben (még egynek a megjelenését, tehát az 1572-ig terjedő korszak kötetét jelzi) megjelent művében a „Correspondencia diplomatica entre España y la Santa Sede durante el pontificado de S. Pio V.“ címen az 1565—70. évekre terjedő forrásokat adott ki, mely kötetek elsejében Magyarországra is vonatkozó, igaz, aligha jelentős adatokat talál az olvasó. Ugyanezen 1914. esztendőben megjelent a

„Cuadernos de Trabajos“ II. füzet, mely azonban minden jó igyekezete mellett a spanyol történetírást a paleográfiai tudás kellő magaslatán még nem mutatja be.*

H) RÓMAI MAGYAR TÖRTÉNETI INTÉZET.

(Piazzale del Policlinico 139.)

Alighogy XIII. Leo pápa nagylelkű elhatározása a vatikáni levéltárt a tudományos kutatásnak megnyitotta és Európa művelt nemzeteinek történetbúvárait Rómába vonzotta, Magyarországon is mozgalom indult meg a szerencsés esemény értékesítése érdekében. *Haynald Lajos* bíbornok, kalocsai érsek felszólítására a főpapok, káptalanok és birtokos szerzetesrendek által tíz esztendőre felajánlott évi járulékok lehetővé tették, hogy hivatott történetbúvárok (Fejérpataky László, Kollányi Ferenc, Pesty Frigyes, Schönherr Gyula) Rómába küldessenek

* Mennyire szükséges, hogy az, ki szöveget ad ki, a paleográfiai hermeneutikában járatos legyen, mutatja egy egyszerű példa, *Ramón de Alós* közleményében a Cuadernos de Trabajos II. f.-e 116. lapján, hol, miután ezt a szót peruersitatibus így választotta el pe/ruersitatibus, a szöveg eme mondatához „Dixit ermitanus :“ a következő megjegyzést fűzi: *Antes se habia escritos, quizás por tenerse à la vista la versión catalana*: Ray dix 1 er mundus. — Ehelyett, ha latinul jegyzi meg, így kellett volna fogalmaznia megjegyzését: Ante „Dixit ermitanus“ legitur: *Ray/dix er mundus* ubi *dix er* a prima manu, Ray-mundus a manu correctrice inducta sunt“ E mellett nem lehetetlen, hogy a katalan fordítás szemmel tartásával csúszott be a Ray/mundus szó, de mivel más példáját az ilyen szemmel tartásnak a szerző nem tud felhozni, egyszerű interpolációnak veendő, mely úgy származott, hogy az előzetesen meg folytatólagosan előforduló „Ayt heremitanus“, „dixit Raymundus“, „Ayt Raymundus“, „Ayt hermita“-k egy Raymundus dixit-et vétették el a másolói műhelyében.

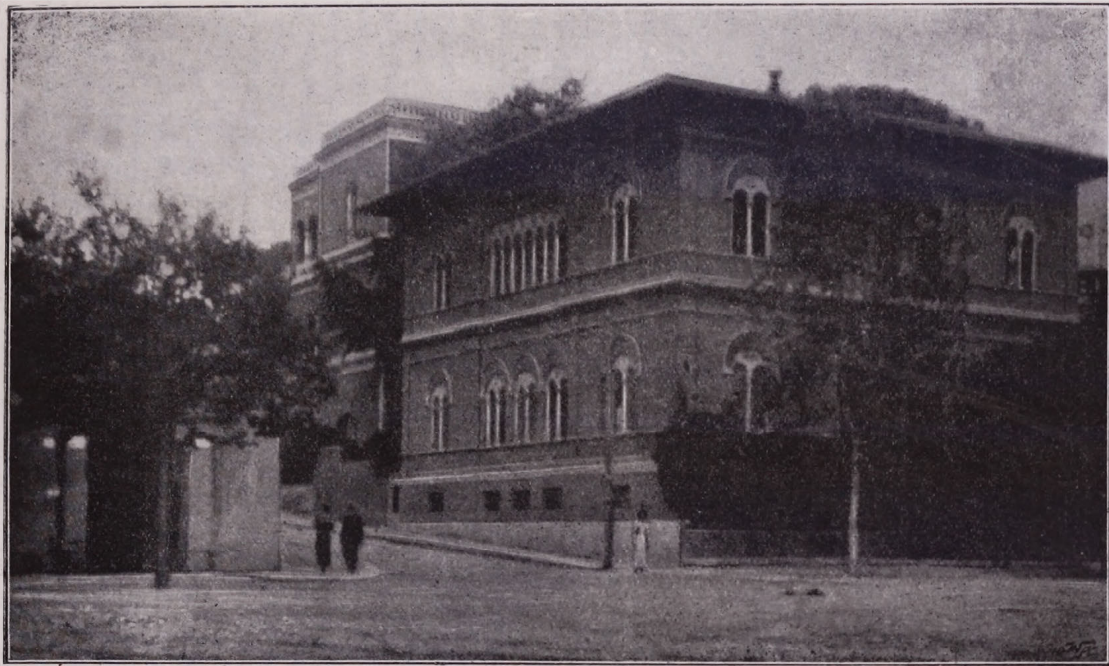
és munkásságuk eredményei méltó kiadásban napvilágot lássanak. Már 1884-ben megindult a „Monumenta Vaticana Hungariae historiam illustrantia“ („Magyarországi Vatikáni Okirattár“) hatalmas vállalata, a melyből eddig 2 sorozatban tizenegy kötet jelent meg.*

A kiadvány szerkesztője, *Fraknói Vilmos* váradi kanonok, a m. tud. Akadémia főttkára, majd másod-elnöke, azon óhajástól vezérelve, hogy miként más nemzeteknek, úgy a magyarnak is, az örök városban állandó történeti intézete legyen, ott díszes házat építtetett, a mely hivatva volt az intézet igazgatójának és négy tagjának lakóhelyül szolgálni; mintegy 2000 kötetből álló történeti könyvtárát is ott állította föl. Egyidejűleg *báró Forster Gyula* az Akadémiánál letett 15,000 forintnyi alapítványával úgy rendelkezett, hogy kamatai az intézet egyik tagjának ösztöndíjul szolgálnak.

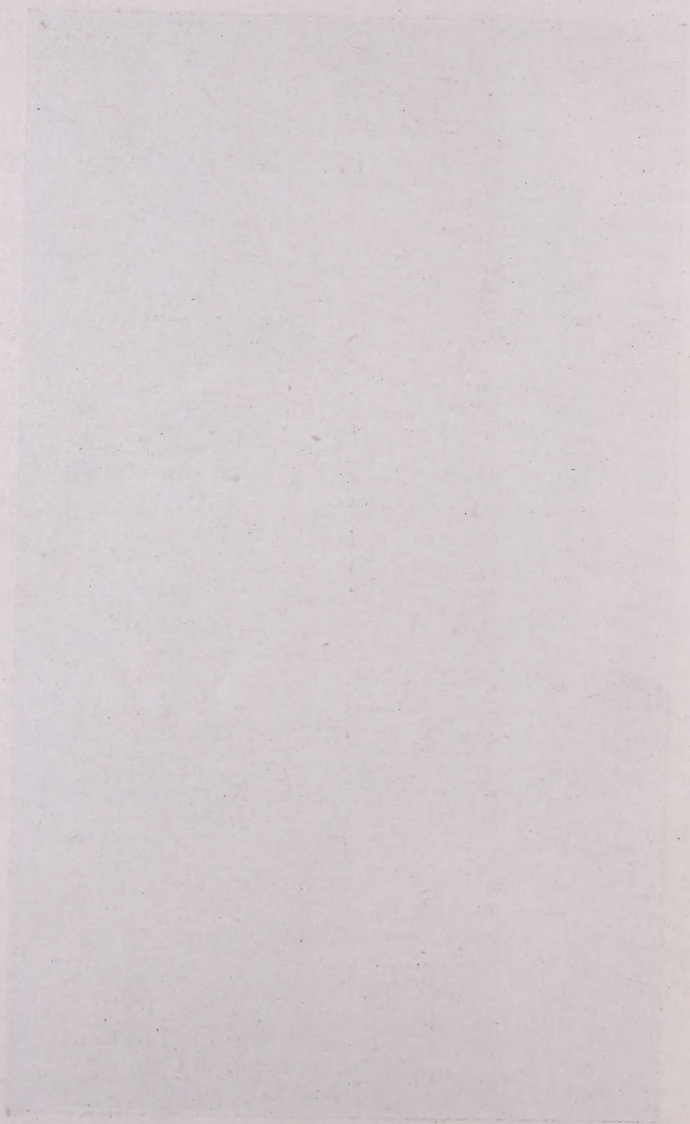
Az intézet 1895-ben nyílt meg és számos történetbúvárt fogadott falai közé (Beke Antalt, Hodinka Antalt, Kollányi Ferencet [két ízben], Lukcsics Józsefet [három éven át], Schönherr Gyulát [két ízben], Sörös Pongráczot, Tóth-Szabó Pált, Villányi Szaniszlót). Külső tagok is (Czaich Gilbert, Veress Endre) csatlakoztak hozzájuk.

Munkásságuk eredményei a Vatikáni Okirattár köleteiben és a m. tud. Akadémia kiadásában jelentek meg. Az intézet külön kiadványa gyanánt, *báró Hornig Károly* áldozatkészségéből, bocsátatott közre a „Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis“ („A veszprémi

* I. sorozat I. köt. *Rationes Collectorum Pontificiorum in Hungaria*. Pápai tized-szedők számadásai. 1281 1375 Benne *Ipolyi A.* előszava s *Fejérpataky* Prolegomena-i (Bp. 1887). II. köt.

A Római Magyar Történeti Intézet a Via Gabriele Faloppio és Piazzale
del Policlinico sarkán.

egyházmegye római okirattára“ [*Fraknói Vilmos és Lukcsics József* történeti bevezetéseivel] három tekintélyes kötetben (1896. 1899. 1902.).

A történeti intézet épülete mellett alapítója 1902-ben művészházat emelt két magyar festő és egy szobrász számára lakással és műteremmel.

A két intézet fönnállásának és sikeres munkásságának biztosítása érdekében az alapító az épületeket

Acta legationis cardinalis Gentilis. Gentilis bibornok magyarországi követségének okiratai. 1307—1311. Benne *Pór A.* Prolegomenái (1885). — III. Bullae Bonifacii IX. P. M. IX. Bonifác pápa bullái. 1389—1396. Benne *Fraknói V.* Prolegomenái (1888). — IV. köt. U. a. II. r. 1396—1404. (1889). — V. köt. Liber confraternitatis S. Spiritus de Urbe. A római Szent-Lélek-társulat anyakönyve 1446—1523. *Bunyitay V.* előszavával (1889). — VI. köt. Mathiae Corvini Hungariae regis epistolae ad Romanos Pontifices datae et ab eis acceptae. Mátyás király levelezése a római pápákkal. 1458—1490. *Fraknói V.* prolegomenáival (1891). — II. sorozat. I. köt. Relationes oratorum pontificiorum. Magyarországi pápai követek jelentései 1524—1526. Benne *Ipolyi A.* előszava s *Fraknói* Prolegomenái. (1884). — II. Relationes cardinalis Buonvisi in imperatoris et Hungariae regis curia nuntii apostolici a. MDCLXXXVI. exaratae. In anniversariam arcis Budae ducentis abhinc annis recuperatae memoriam typis vulgatae. Buonvisi bibornok bécsi nuntius jelentései. Budavár felszabadításának kétszázados emlékünnepe alkalmából. Benne *Fraknói* Prolegomenái. (1886). — III. köt. Relationes nuntiorum Apostolicorum in Transsilvaniam missorum a Clemente VIII. (1592—1600). Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből. Gyűjtötte és közrebocsátja *Dr. Veress Endre* (1909)

Az I. sorozathoz járul függelék gyanánt: Geographia ecclesiastica Hungariae, ineunte saec. XIV°, e tabulis rationes collectorum a. 1281—1375 referentibus eruta digesta illustrata. Magyarország egyházi földleírása a XIV. sz. elején. A pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve. A Vatikáni Okirattár-bizottság rendeltére szerk.-e *Ortvay Tivadar*. I. fele (1891). II. fele (1892).

jelentékeny alapítványi tőkével a magyar püspöki karnak ajánlotta föl és azon indítványt terjesztette elő, hogy főtartásukra az apostoli legfőbb kegyúr hozzájárulásával a szt.-jobbi apátság jövedelme, melyet ő maga élet-hossziglan följánlott, nyújtson fedezetet. Mivel pedig az ez irányban megindult tárgyalások eredményre nem vezettek, a történeti intézet épületét a könyvtárral és fölszereléssel együtt a m. tud. Akadémia útján a magyar államnak ajánlotta fel; egyúttal a Szt.-István-társulatnál százezer, a m. tud. Akadémiánál ötvenezer korona alapítványt tett le avégett, hogy kamataiból Rómába küldendő történet- és régiségbúvárok ösztöndíjat kapjanak.

Az Akadémia az ügyet hathatósan felkarolta és Rómában a magyar történeti intézetnek a felajánlott épületben az állam által való szervezése és főtartása érdekében fölterjesztést intézett gróf Zichy János vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterhez, aki a javaslatot elfogadta, az állami költségvetésben az intézet főtartási költségeinek fedezéséről (évi 20,000 korona dotáció beállításával) gondoskodott, szervezését és tudományos vezetését pedig a m. tud. Akadémiára bízta.

Igy jött létre 1913 máj. 8.-án az az okirat, melynek értelmében a történeti intézet [780 m²] telkével, butorokkal és Fraknoi V. könyvtárával az állam birtokába ment át.

Az Akadémia az intézet számára szervezeti szabályzatot készített, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1913 aug. hó 6.-án 130.992. sz. a. jóváhagyott.

A szabályzat szövege a következő:

I. Az *intézet címe*. Római Magyar Történeti Intézet (Istituto Ungherese di studi storici).

II. *Feladata.* Az intézet befogadja, irányítja és támogatja a történelem, archeologia, művészettörténet, klasszika-filológia és irodalomtörténet magyar munkásait, a kik Róma és esetleg Itália más részeinek könyv- és levéltáraiban, művészeti és tudományos gyűjteményeiben, úgyszintén a régiségekre és műemlékekre vonatkozólag kutatásokat vagy tanulmányokat végeznek. Az intézet e munkásság eredményeinek közzétételéről a körülményekhez képest gondoskodik.

III. *Az intézet igazgatása.* Az intézet a Rómában székelő csász. és kir. nagykövetségek pártfogása és a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter rendelkezése alatt áll.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter megbízásából a vezetést a M. Tud. Akadémia gyakorolja állandó bizottság által, mely az akadémiai elnök elnökelete alatt a másodelnökből, a főtitkárból, a történelmi bizottság által választott három, az archeologiai és klasszika-filologiai bizottságok által választott két-két tagból áll; ez a bizottság ügyrendjét maga állapítja meg és a maga köréből három évre előadót választ. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter magát a bizottságban képviselteti. E bizottság az intézet működéséről évenként jelentést tesz az Akadémiának, ez pedig a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek.

Az intézetet közvetlenül *a)* az igazgató vagy elnök és *b)* a titkár vezetik, a kiket az akadémiai bizottság meghallgatásával a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter alkalmaz, a kiknek hivataloskodásuk és római tartózkodásuk tartamát, tiszteletdíját, úgyszintén ügykörét esetről-esetre, az akadémiai bizottság javaslatára,

a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter állapítja meg. A két vezető egyike az intézet házában lakik.

IV. *Az intézet tagjai.* Az intézet tagjai csak olyanok lehetnek, a kik a II. fejezetben jelzett feladatok megoldására képesek.

Az intézet tagjai ösztöndíjat élveznek a) az intézet állami dotációjából, b) a miniszter rendelkezésére álló költségvetési ösztöndíjtételekből, c) magánalapítványokból, minők a Fraknoi Vilmos által a M. Tud. Akadémiánál és a Szt. István-Társulatnál, br. Forster Gyula által a M. Tud. Akadémiánál már tett alapítványok, d) adományokból. Az akadémiai bizottság feladata, ezen alapítványok és adományok felhasználása tárgyában a szükséges intézkedéseket megtenni.

Az állami ösztöndíjakat az akadémiai bizottság javaslatára a miniszter, a magán ösztöndíjakat az akadémiai bizottság meghallgatásával az alapítványok (adományok) kezelői adományozzák.

Az ösztöndíjasok feladatát, kötelezettségeit, római tartózkodásuk tartamát, az ösztöndíj összegét és az adományozás módozatát, az akadémiai bizottság, illetőleg az alapítvány (adomány) kezelője esetről-esetre állapítja meg.

V. *Az intézet épülete és könyvtára.* Az intézet épületének gondnoka a római cs. és kir. nagykövetségek egyikének alkalmazottja.

Az intézet könyvtárát a titkár kezeli. A kezelés és gyarapítás iránt az akadémiai bizottság szabályzatot készít.

VI. *Az intézet pénzügyei.* Az intézet évi költségvetését, az akadémiai bizottság javaslatára, a miniszter állapítja meg.

Az intézet megállapított évi dotációját a miniszter a M. Tud. Akadémia pénztárába utalja. Az utalványozások az akadémiai bizottság előadójának ellenjegyzésére az akadémiai főtitkár által történnek. Rómában eszközlendő fizetések teljesítésére a megállapított általánösszegek ugyanily módon az intézet igazgatójának (elnökének) kezeihez utaltatnak, a ki azok keretén belül a kiadásokat számadás kötelezettsége mellett fedezi.

Minden év elején a M. Tud. Akadémia okmányolt számadást mutat be a miniszternek. —

Miután a bizottság ügyrendjét* megállapította s ez jóváhagyást nyert, az Akadémia 1913 dec. hó 20.-n *dr. Vári Rezső* kir. kath. főgymnasiumi r. és egyetemi c. rendkívüli tanárt hozta javaslatba az intézet titkárául (majd pedig igazgatóhelyettesül), kit egyébiránt már előzőleg a Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. miniszter a római tudományos intézetek tanulmányozására kiküldött volt.

Vári 1914 jan. 31.-én alkalmaztatván, a bizottságtól kapott meghatalmazások alapján az intézet fölszere-

* L. az „Akadémiai Értesítő“ 1914. évf.-a 124—127. lapjain. A bizottság tagjai jelenleg a következők: *dr. Berzeviczy Albert* v. b. t. t., elnök, *dr. Ilosvay Lajos* államtitkár, másodelnök, *dr. Heinrich Gusztáv* főrendiházi tag, akadémiai főtitkár; *dr. Gopcsa László* min. tan., a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter képviselőjében; *dr. Áldásy Antal*, egyetemi tanár (együttal bizottsági előadó), *dr. Fejérpataky László*, múzeumi igazgató, egyetemi tanár, s *dr. Fraknói Vilmos*, c. püspök, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője, a történelmi bizottság részéről; *b. Forster Gyula* v. b. t. t., a műemlékek orsz. biz.-nak elnöke és *dr. Kuzsinszky Bálint*, egyetemi tanár, az archeológiai bizottság, *dr. Hegedüs István* és *dr. Némethy Géza* egyetemi tanárok a klasszika-filológiai bizottság kiküldöttjei.

léséhez s a könyvtár rendezéséhez látott; e tevékenységéről évi jelentésben beszámolt, melynek lényege az Akadémiai Értesítő 1915. és 1916. évf.-ában olvasható

Mivel pedig az 1914. év júl. 25.-n kitört világháború miatt az intézetnek az 1914. év őszére tervezett megnyitását a béke idejére kellett halasztani, egyelőre pusztán az intézet titkárára hárult a kötelesség, hogy tudományos munkásságával az intézettől célba vett feladatok megoldásában közreműködjék. E végett 1915 márc. hó 15.-n egy *Sylloge Tacticorum Graecorum* kiadásának a tervezetével* lépett a bizottság elé s miután a bizottság a javaslatot elfogadta, 1916 elején a köv. c. művet, melyet a bizottság fölkérésére *Pecz Vilmos* bírált meg, terjesztette sajtó alá:

„*Leonis imperatoris Tactica. Ad librorum manuscriptorum fidem edidit, recensione Constantiniana auxit, fontes adiecit, praefatus est R. Vári. Tomus I (Prooemium et Constitutiones I—XI continens).*”

1) Kisebb történeti missziók.

A kisebb történeti missziók között mindenestre első helyet foglal el a „Mission Historique Finlandaise à Rome“ (Via Alessandro Farnese 10),** nem annyira anyagi eszközeinél, mint vezetője *Henry Biaudet* (* 1870) jelentékeny személyiségénél fogva, ki 1901-ben száműzetvén, 1905-től kezdődőleg Rómában történeti tanulmányokat folytatott s miután az ú. n. Rosenberg-

* L. Akadémiai Értesítő 1915. 479—482. 1.-jén.

** L. P. O. v. *Törne* Den finska historiska expedition i Rom. A „Finsk Tidskrift“ LXXV. (1913.) évf.-a 6. (decemberi) füzetében.

ösztöndíjban részesült*, megalapította a Mission historique Finlandaise-t. Egész sorozatát közölte a történeti irányú értekezéseknek, melyek közt legterjedelmesebbek a „Le Saint-Siège et la Suède (Paris 1906) s a „Les Nonciatures apostoliques permanentes, jusqu'en 1648“ c., mely utóbbi az „Annales Academiae Scientiarum Fennicae“ II. serie 1. sz.-a gyanánt jelent meg. Ő egyúttal szerzője a „Le Saint-Siège et la Suède, durant la seconde moitié du XVIe siècle c. 4 kötetre tervezett munkának, melyből három már megjelent (Páris 1906, 1907, 1912), egy negyedik készülöben van. Munkatársa, ki jelenleg titkára az expedíciónak, *Liisi Karttunen* kisasszony,** eleinte a maga költségén jött Rómába, 1910-től fogva azonban akadémiai ösztöndíjjal. Ebben az esztendőben t. i. a Suomalainen Tiedetakatemia Helsinkiben finanszírozta az expedíció intézményét, 6000 frcos ösztöndíjat biztosítván évről-évre Biaudet-nak, 2000 frcosat *Karttunen* kisasszonynak. De mivel az 1914. esztendőben az orosz kormány megvonta az akadémia szubvencióját, a misszió újra a saját erejére lőn utalva. Az 1913/4. esztendőben két finn tudós dolgozott az expedíció tudományos támogatása mellett, kiknek dolgozatai, miként a vezetőké is, eddigelé az Anna-

* Ide vonatkozólag ezt közli velem *Biaudet*: „Par testament du médecin Frithiof *Antell* du 1er/10 1891, l'Université de Finlande reçut 800,000 marks *finlandais*. Sur les revenus de ce capital il a été créé des bourses de 8000 marks pendant 3 ans (en tout donc 24,000 Mks) qui portent le nom de *stipendia Rosenberg* (père adoptif d'*Antell*). C'est une de ces bourses, que j'ai gagnée au concours en 1907 et avec la quelle j'ai pu venir à Rome fonder la mission finlandaise.“

** A „Les nonciatures apostoliques permanentes de 1650 à 1800“ (Annales B. V. köt.) szerzője.

les Academiae Scientiarum Fennicae B serie 2. II., V., VIII. és X. kötetében jelentek meg.

A föbbi északi nemzet is hozott némi áldozatot, hogy a Szt.-Székkel való összeköttetéseinek főleg vaticánbeli forrásait fölfedje. A *dánok* az 5 kötetre növekedett Acta Pontificum Danica-val,* az *angolok* Levelek és szupplikációk kiadásával,** az *oroszok* a ПОСЦІЯ І ІТАЛІЯ, Oroszországnak Olaszországhoz való relációinak történelmi forrásai eme gyűjteményével,*** *svédek* és *norvégek* kisebb munkákkal adták jelét e téren való tanulmányaiknak. Sőt végre a kis *Svájc* sem maradt közömbös s nemcsak az Acta Pontificum Helvetica megindításával,**** hanem a *Dr. Gaspar Wirz*-

* Acta Pontificum Danica. Paveilige Aktstykker Verdrørende Danmark. 1316—1536. I. Bind 1316—1378. Udgivet af *L. Moltesen* (København 1904). — II. Bind. 1378—1431. Udg. af *Alfr. Krarup* og *J. Lindback* (1907). — III. B. 1431—1471. u. azoktól (1908). — IV. B. 1471—1492. u. azoktól (1910). — V. Bind. 1492—1513. u. azoktól (1913).

** 5 köt. *Bliss*-től: Calendar of Entries in the Papal Registers relating to Great Britain and Ireland. Voll. I—IV Papal lettres (London 1893—1902); Petitions to the Pope I. (u. o. 1896). *L. Berlière* id. ért. 30. l.-ját, ki egyébiránt p. 28. s k. lapján dánok, svédek és norvégek kisebb munkái néhányának címét idézi, utal egyúttal *Wirz* munkájának (Bullen und Breven aus ital.-en Archiven [Basel 1902]) előszavára, hol a szerző a maga missziójára is kiterjeszkedik.

*** Eddigélé 5. f. (I. 1. Pétervár 1907; 2. 1911; II. 1. 1908; 2. 1913; III. 1. 1911).

**** Nuntiaturberichte aus der Schweiz seit dem Concil von Trient, I. Abteilung. Die Nuntiatur von Giov. Franc. Bonhomini 1579—1581. Documente. I. Bd. Actenstücke zur Vorgesch. der Nuntiatur 1570—1579 etc. Bearb. v. *Franz Steffens* und *Heinrich Reinhardt* (Solothurn 1906). — Die Nuntiatur von G. Fr. Bonhomini 1579—1581. Einleitung. Studien zur Gesch. d. kath.

től* képviselt történeti stációval is kivette a maga részét a nemzetek műveltségi versenyéből.

K) Bibliotheca Hertziana.

(Via Gregoriana 28)

Ez az intézmény egy német hölgy, *Henriette Hertz* áldozatkészségének köszöni létét, ki a birtokában lévő Palazzo Zuccari-t, egy 2 millió lirát érő palotát 1911-ben végrendeletileg egy műtörténeti tanulmányok céljaira szolgáló intézménynek szánta, ez intézmény könyvtárának alapjául pedig 1500 kötetből álló könyvtárát. A palota földszinti helyiségeit azonnal berendezték a könyvtár s az intézet hivatalos helyiségei számára (összesen 6-ot), többi részének bérbeadásából pedig fizették és fizetik a II. vezetőt (*P. G. Hübner*-t 6000 lírával), az aszisztenst (3600 lírával) s a szolgát (1800 lírával). Már 1913 jan. 15-én átadták az intézetet rendeltetésének *Dr. Steinmann Ernő*, a „Die Sixtinische Kapelle (I. köt. „Mit Tafelband“ München 1901) c.

Schweiz etc. v. *H. Reinhardt*. Nach des Verf.'s Tode fortgesetzt und herausg. v. *Fr. Steffens* (Solothurn 1910). Ehhez kiegészítéssel *Fr. J. J. Berthier* Lettres de J. Fr. Bonomis nonce apostolique en Suisse a P. Schnewly..., aux magn. seigneurs de Fribourg et a d'autres personnages (1579—1586). (Fribourg 1894.)

* Szerzője a köv. sorozatnak: Regesten zur Schweizergeschichte aus den päpstlichen Archiven 1447—1513. Ges. und herausg. vom Bundesarchiv in Bern. I. Heft. Die Pontifikate Nicolaus V. und Calixtus III. 1447—1458. (Bern 1911). II. Heft Das Pontificat Pius II. 1458—1464 (1912). III. Heft Das Pontificat Paulus II. 1464—1471 (1912). IV. Heft. Das Pontifikat Sixtus IV. 1471—1484. (1913).

díszmű szerzőjének igazgatása mellett, ki az intézményt teljesen önzetlenül, díjazás nélkül vezeti.

A felügyeletet Berlinben a Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft kuratóriuma gyakorolja, azé a társaságé, melyet 1911 jan. 11-én természettudományi irányú intézetek fentartására alapítottak s mely a Bibliotheca Hertziana-val történeti irányban egészítette ki működésének körzeteit.

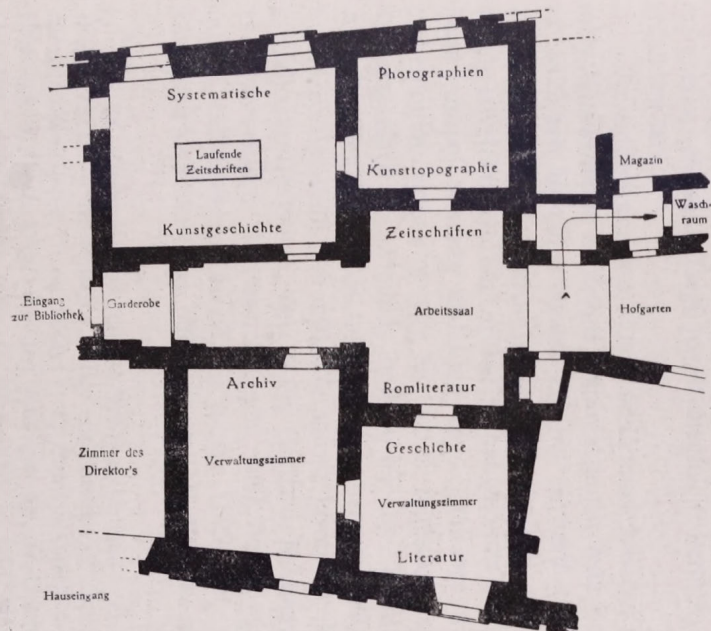
A könyvtár, melynek létesítéséhez még egy 50000 francnyi fundus is járult, hála évi 16000 lírás dotációjának,* az 1914. esztendőben már 11000 kötetet számlált, s a renaissance, barokk és modern művészet tanulmányozását segíti elő. Itáliában nyitva áll minden nemzetbeli tudós számára, okt. 1-től jun. 1-ig reggel 9—1 és d. u. 5—7-ig (szombat, vásár- és ünnepnapok kivételével). 60 műtörténeti folyóiratot járát s nem csak gazdag fényképgyűjteménnyel rendelkezik, hanem a színházak és zenetörténet irodalmára is fordít gondot, a Rómára vonatkozó irodalomra különösen s a műtörténet azon ágára, melyet „Geschichte der Lebensformen“ néven külömböztetnek meg.

Az intézet publikációkat is ad ki „Römische Forschungen, herausg. von der Bibliotheca Hertziana“ címen, melyekből eddigelé 2 nagy és gazdagon kiállított kötet hagyta el a sajtót.**

* Ebből azonban 2500 lira kötés céljaira megy.

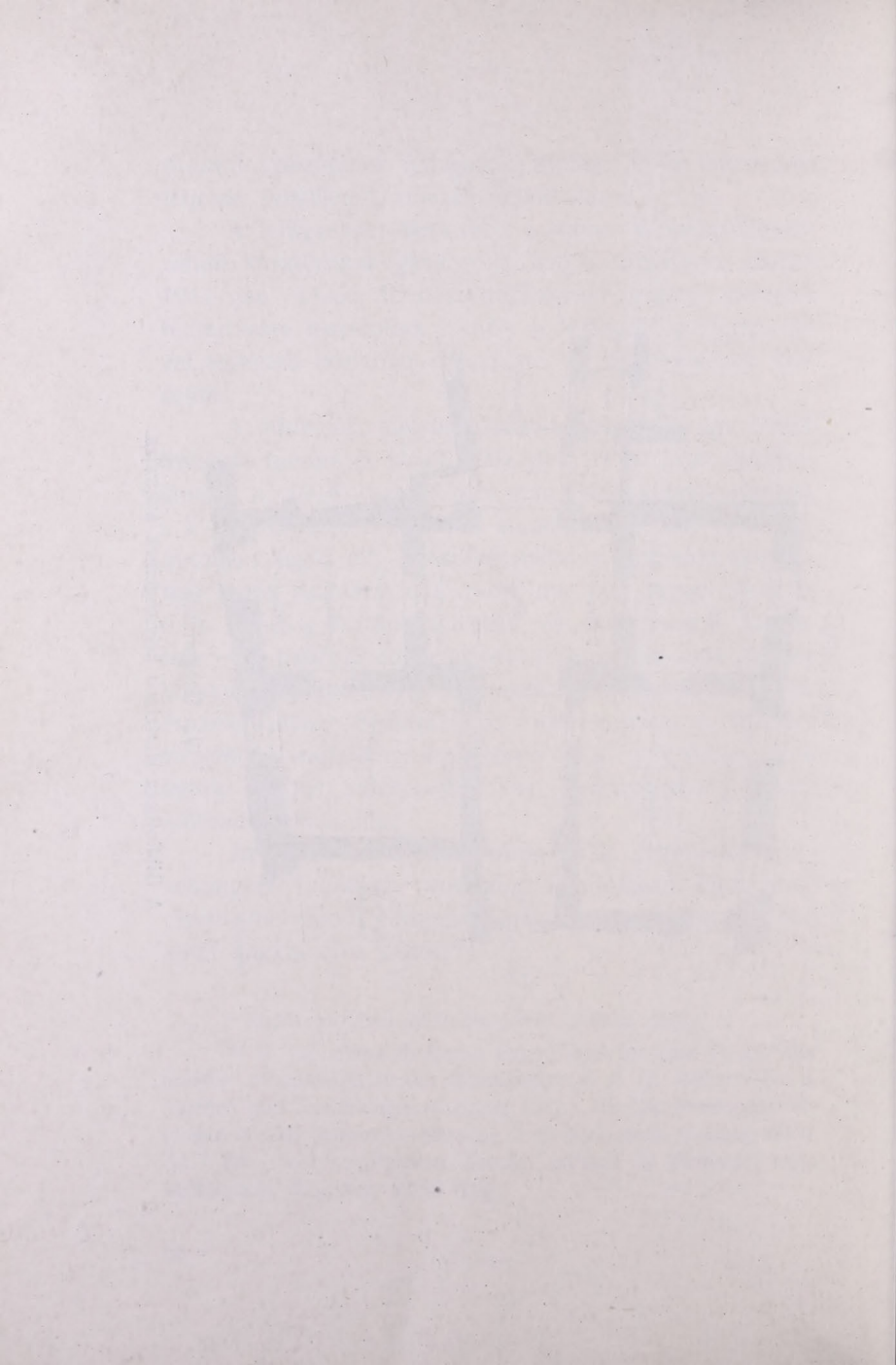
** II. Le statue di Roma. Grundlagen für eine Gesch. der antiken Monumente in der Renaissance v. *P. G. Hübner*. Bd. I. Quellen und Sammlungen. (Leipzig 1912.) III. Die Porträtdarstellungen des Michelangelo. Herausg. v. *E. Steinmann* (Leipzig 1913). Az I. köt., mely a Palazzo Zuccari leírását és történetét fogja tartalmazni, még nem jelent meg.

Via Sistina.

Via Gregoriana.

A Bibliotheca Hertziana helyiségeinek alaprajza.

L) Kaiserlich Deutsches Archaeologisches Institut.*

(Monte Tarpeo 28.)

Az összes itt szóba kerülő római intézetek doyenje. Természetesen története így évek hosszú sorára tekintethet vissza s nekünk is kötelességünk e szemle folyamán ezen elsőszülöttségi jogait megfelelő keretek közt kidomborítani.

Az intézet annak a kutató szellemnek köszöni létét, mely *Winckelmann* és *Zoega* inspirálásainak hatása alatt az 1822-ben Rómába utazott *Eduard Gerhard* (1795—1867)-ban s köréje csoportosodott barátaiban pezsgett s mely követelményei közt szükségét hangoztatta annak is, hogy európai társaság alakuljon egy egyetemes irányú archeologiai lapnak s egy az összes régészeti érdekű fölfedezésekről beszámoló bulletin-félének kiadására. A terv meleg istápolóra talált *Bunsen*-ben, az akkortájt a palazzo Caffarelli-ben működő porosz követben, kinek meghívására 1828-ban, dec. 9-én, Gerhard, Kestner, Fea és Thorwaldsen Bunsennel együtt megvitatták egy új intézet szervezésének tervét. Ez a terv 1829 ápr. 21.-i inaugurációval testet is öltött. A protektorátust az akkori

* *Ed. Gerhard* Fatti dell' Istituto archeologico di Roma (Berlin 1832). — *Th. Panofka* Notice sur l'Institut de correspondance archéologique (Páris 1833). — *C. Bursian* Gesch. d. class. Philologie in Deutschland von den Anfängen bis zur Gegenwart. (München und Leipzig 1883) p. 1054—1061. — *Ad. Michaelis* Gesch. d. k. deutschen archaeologischen Instituts (Rom 1879). Én olasz fordítását használtam „Storia dell' Istituto Archeologico Germanico 1829—1879. (U. o., u. a.) — *U. a.* Ein Jahrh. Kunstarchaeologischer Entdeckungen (2. Aufl. Leipzig 1908) p. 59. s. k. — Végre az évi jelentések a Mittheilungen-ekben az intézet működéséről.

porosz trónörökös vállalta el, elnökségét *di Blacas d'Aulps* herceg, címül pedig az „Istituto di corrispondenza archeologica” címet választották, mely elkeresztelésnek megfelelőleg folyóiratot indítottak „Annali dell' Istituto di corrispondenza archeologica” és „Annales de l' Institut de correspondance archeologique” kettős címen* s mellette egy „Bullettino degli Annali dell' Istituto di corrispondenza archeologica”-t; amaz kiadatlan emlékek ismertetésével, emez** archeologiai felfedezések közlésével, irodalmi hírek és az archeologiai irodalmat érdeklő észrevételekkel kívánt kedveskedni a szakköröknek, míg a párhuzamosan megindított Monumenti-k*** a kiadatlan emlékek illusztrációit hozták. ****

* Ezeknek I—III. (1829—1831) s VIII—LIV. (1836—1885) kötetei jobbra (de I. az I. jegyzetet az 59. lapon) Rómában jelentek meg, a IV—VI. (1832—1834) kötetek Párisban, a VII. (1836.) Berlinben; 1881—1885. Róma és Berlinben.

** 1885-ig 55 kötet; 1830-tól—1855-ig és 1857—1885-ig francia címmel is; az 1856-ban kiadott kötetnek címe *csak* olasz; megjelenési hely: Róma, de 1882—1885. Róma és Berlin.

*** A teljes cím: Monumenti inediti, publicati dall' istituto di corrispondenza archeologica; s francia címmel is. In folio jelent meg Rómában az I. (1829—1833), II. (1834—1838), III. (1839—1843), IV. (1844—1848), V. (1849—1853), VI., VII. (1857—1863), VIII. (1864—1868), IX. (1869—1873), X. (1873—1878), XI. (1879—1883), XII. (1884—1885). Az 1854. évben kiadtak egy Monumenti, Annali e Bullettini etc. c. fol.-s kötetet Rómában, 1855-ben u. olyat (fasc. I. Gotha-Lipsia-ban), 1856-ban csak Monumenti ed Annali-kat Lipszében.

**** Kiadtak azonfelül 1836 és 1838-ban Párisban „Nouvelles Annales publiées par la section française de l' Institut archéologique”-ot; ezek tisztára francia nyelvű közleményeket hoztak. Aztán Memorie dell' Istituto-kat (S. fr. [Róma] 1832), különböző értekezések gyűjteményét és Nuove Memorieket (Lipsia 1865), előbbi olasz, utóbbit olasz és latin nyelvű értekezésekkel,

A két folyóirat hivatalos nyelvül az olaszt választották, a társulat igazgatásában ugyancsak ehhez a nyelvhez folyamodtak. A latinak kivételes használata mellett igénybe vették a franciát is,* kivált a külfölddel való érintkezésökben. Mert tudnivaló, hogy történetének közel 5 decenniumában inkább félig olasz, félig francia jellegű volt az intézet, mintsem német: ezt már párisi osztályának érdeke is hozta magával, mely osztály *di Luynes* hg. igazgatása mellett Franciaország minden nevesebb archeologusát számlálta tagjai közé. Az intézet voltaképi vezetése a titkárok (*Gerhard* és *Th. Panofka* [1801—1858]) gondját alkotta, kiknek élén egy segretario generale (az első *Bunsen* volt),* oldaluk mellett pedig egy archivista, mint őre a könyvtárnak, működött. Levelező (soci corrispondenti), rendes és tiszteleti tagok (membri) alkották az intézet aktív részvevőinek grémiумát. A költségeket a fejenként 2 Louis d'or (48 franc)-ra rúgó tagdíjak jövedelméből fedezték. A tél folyamán hetenként tartott összejöveteleken a régészekről és műbarátokról bemutatott régiségeket és emlékeket tettek megbeszélés tárgyává.

* Az *Annali*-k nyelve 1839-ig vegyest olasz és francia, az 1840., 1846., 1848. és 1849., 1851—1853., 1857., 1859., 1860., 1863., 1864., 1867., 1869—1871., 1874—1876., 1878—1885. csak olasz, az 1861., 1866., 1868., 1873. és 1877. évfolyamaiban francia és olasz, az 1842., 1844., 1850., 1858., 1862. és 1865. folyamokban olasz és latin, az 1847.-ben francia és latin, az 1872.-ben olasz, francia és latin, az 1841.-ben fele részében olasz, fele részében francia, az 1843. első fele részben olasz, részben francia, második fele csak olasz; ez az évfolyam Párisban jelent meg, valamint az 1845., mely jobbra francia közleményeket hoz.

* *Bursian* Gesch. d. class. Philologie in Deutschland p. 1056.

Kis könyvtárral,* finánciális nehézségek közt egyengette a maga útját az intézmény, szerény hajlékot mondhatván magáénak. Csak mikor egy német könyvkiadó hazájában propagandát csinált az intézetnek s e propaganda gyümölcse gyanánt 1833-ban tekintélyes könyvgyűjtemény érkezett Rómába, az addig topográfiailag széttagolt intézet a Palazzo Caffarelli-ben több és tágasabb helyiségekhez jutott. De mivel az intézet az *Annali* előfizetési díjaiból tartotta fenn üzemét s az ezen előfizetésekből befolyó összeg csak lassan emelkedett, a nyomdai költségek Párisban eléggé magasak voltak s a tagok hátrálékosan fizettek, az intézet kritikus helyzetbe jutott, melynek azzal vették elejét, hogy 1832-ben az intézet szervezetében bizonyos másodrendű változtatásokat eszközöltek s nevezetesen pénzalapok elkülönítésével igyekeztek a tudományos háztartás ügyes-bajos helyzetén könnyíteni; de viszont azzal, hogy 1835-ben tárgyalások indultak meg Párisból Berlinbe tenni át az *Annali* nyomdáját, azzal a következménnyel járt, hogy 1836-ban s 1838-ban a francia szekció külön kiadvánnyal lépett a nyilvánosság elé s az egységet, mely kis híja, hogy meg nem bomlott, Gerhardnak és Bunsennek csak nagy fáradsággal sikerült összekovácsolni.

Még 1837-től kezdődőleg a vezetés a Gerhard helyébe lépett *E. Braun* (* 1809) kezébe került, ki eleinte *Franz*-zal, majd *Lepsius*-sal osztotta meg a titkárságot,** 1839—1856-ig azonban mint segretario dirigente állott az intézet élén. Ekkor már külön épületben, mert Bunsennek sikerült még 1836-ban gyűjtés útján az intézetet saját házhoz juttatni a monte Tarpeo-n,

* 1831-ben körülbelül csak 200 munka!

** Panofka is visszalépett 1837-ben.

hol is aztán 1876-ig örvendett eme hajlékának. Persze nem éppen anyagi zavaroktól menten, noha ugyancsak Bunsen fáradozásainak gyümölcsekép a porosz kormány az 1838—1842. időközben évi 300 tallérral segélyezte a publikációkat; de 1838-ban Bunsen kénytelen volt búcsút mondani Rómának, mi nem kis csapást jelentett az intézetre, mert Bunsen a római topográfiának egyik legbehatóbb művelője volt. 1841-ben tehát már oly válságossá vált az intézet pénzügyi helyzete, hogy ha nem sikerül Gerhardnak (Berlinben), 1842 elején az intézetnek a porosz trónra került protektora rendeletére, a kormánytól 1000 tallér rendkívüli s az 1842—1847. évekre évi 800 tallér rendes segélyt kieszközölnie, az intézetet be kellett volna zárni, annál is inkább, mert a régi előfizetők elhaltak, újakra pedig a kúriának a porosz udvarhoz való feszült viszonya miatt csak kevésre tudtak szert tenni.

Szerencsére tudományos élete a termékenytollú, ipusztuális érzékű, noha in rebus archaeologicis erősen ortodoks Braun munkássága mellett igen föllendült. Braunnak t. i. sikerült Itália archeologusaival sűrű összeköttetésbe lépni s elérni, hogy az intézetet a friss leletekről nagy mennyiségben és gyorsan értesítették. Kivált Etruria ontotta a leleteket bőven s mivel Görögországgal is létesültek kapcsolatok, a tartalomban és terjedelemben meggazdagodott Bullettino látta ennek kitűnő hasznát. S mivel az intézettől rendezett gyűléseken mindenki, aki valamely archeologiai tárgyat vagy leletet bemutatott, észrevételeket is fűzhetett hozzá, az így támadt diskusszió elevenséget hozott az intézeti élet egyformaságába. Hozzájárult, hogy 1842-ben *Henzen Vilmos*-sal (1816—1887), az *Abeken* helyére lépett

második titkárral a felirattani tanulmányok is diadalmasan vonultak be az intézet munkaszférájába. A Németországból lerándult nevesebb tudósok, mint *K. O. Müller, Feuerbach, W. A. Becker, Göttling, Preller*, de főképp *Welcker* római tartózkodásuk ideje alatt tanulmányaik gócpontjává tették az intézetet. A Rómába küldött fiatal emberek is, mint *O. Jahn, Brunn, Stephani, Wieseler, Hertz, Mommsen, Bursian, Stark* stb. sűrűn keresték fel s így született meg *Welcker*ben a gondolat, nem volna-e tanácsos az intézetet oly intézménynyé fejleszteni át, melynek hivatása volna a Németországban végzett jelesebb filologusoknak végső kiképeztetést és gyakorlati útbaigazításokat nyújtani. Itt fogamzott meg *Henzen* és San Marino híres szülötte *Borghesi* fejében a *Corpus Inscriptionum Latinarum* gigaszi gondolata, mely 8 évvel később a berlini akadémia támogatásával a megvalósulás stádiumába lépett. Mindamellett az 1848-ra következő évek politikai zavarai nem kis próbára tették az intézet lételét, dacára a porosz segély 6 évre történt kiutaltatásának. Megsínylették a kiadványok, nevezetesen a *Bullettino*, mely főleg a Fejérvár-kollekció tárgyainak pongyola leírásával excellált. Tetézte a bajt *Braunnak* minden, az intézet létét érdeklő nevezetesebb kérdésben tanúsított makacs álláspontja, minek persze 1856-ban idő előtt bekövetkezett halála véget vetett. Elhalálózásával hosszú időre megszűnt a két titkár egyikének szupremáciája.

Utóda, de második titkár minőségében (az első *Henzen* lett), *Heinrich Brunn* (1822—1894) lőn,* legott

* 1865-ben a müncheni egyetemre került; helyébe *Wolfgang Helbig* (1839—1915), a *Führer durch die öff.-en Sammlungen klassischer Alterthümer in Rom* (3-e Aufl. I. Leipzig 1912, II. u. a. 1913) szerzője jött.

az intézet ujjaszervezéséhez látott. Mindenekelőtt államosítására tette meg a kellő lépéseket, hogy „il suo (t. i. dell' istituto) scopo non fosse solo quello dello sviluppo della scienza, ma che divenisse pure un'alta scuola degli studi d'antichità pei giovani maestri di ginnasio, professori d'università ed impiegati di musei.“ Fáradozásai az 1858. évi szept. 15.-i rendelettel, mely a további öt esztendőre egészen 5840 tallérnyi járulékig szöktette fel az intézet szubvencióját, az óhajtott eredményre ugyan mindjárt nem vezettek, de ő elérte vele, hogy az intézet megnyugtató finánciális bázisra helyezkedhetett, hogy a könyvtár állandó alaphoz, a titkárok jobb fizetéshez jutottak s rajzokra és utazásokra is lehetett költeni; két utazási ösztöndíjat (1-2, sőt 3 esztendei itáliai ill. görögországi tanulmányokra) is alapítottak s a titkárokat kötelezték, hogy a két ösztöndíjasnak a téli időszakok folyamán a múzeumok tárgyait magyarázzák s archeologiai és epigráfikai gyakorlatokba vonják be. Az ösztöndíjasok folyamodványainak elbírálására Berlinben központi igazgatóságot szerveztek, melynek Gerhard, Lepsius, Mommsen, majd Haupt, Meineke, 1864-ben Hercher lőnek tagjai, a filológiának többnyire elsőrangú képviselői. Mind ennek természetesen visszahatása volt az intézet tudományos belső életére, mely fesztelenebbül indulhatott fejlődésnek, hála kivált minden rendű, rangú és nemzetiségű levelezőinek. A Rómába törekvő német stipendiátusok nem csak egyes archeologiai és inskripciós leletek jelentőségét fejtették ki, hanem nem egy gyűjteménynek pontos leírását is adták, hogy csak *Benndorf* és *Schöne* katalógusát említsük a lateráni múzeum szoborművei-ről (1867). Megnövekedett hatalmasan az intézet rajzainak a száma

s a Monumenti és az Annali évfolyamai változatosabbak és gazdagabb tartalmuakká lettek, noha az etruszk emlékek továbbra is predomináltak s az első nagyobb munka is, melyet az intézet a maga nevében kiadott 1870-ben, Rómában, az etruszk urnák domború műveit írja le *Brunn* tollából. A nagyterjedelmű tevékenység végső rezultátumakép a hellenisztikus és római idők művészeti jellegének szabatosabb különválasztását sikerült megállapítani.

Az ismételt szubvenciók azonban még mindig nem szüntették meg az intézet magánjellegét s mivel személyi okok mellett azok a tárgyi okok is szóltak, melyeket a római francia művészeti akadémia és az athéni iskola fejlődése vetettek felszínre a feltörekvő német tudós-társadalom köreiben, megérlelődött az eszme az intézet formális államosítására. Előbb 1870 júl. 18-i rendelettel a rendkívüli átalányt rendesnek illesztették be a porosz állami költségvetés keretébe, aztán, midőn hangok hallatszottak, hogy az intézetből birodalmi intézetet kell csinálni, Athénben testvérintézményt szervezni s Rómában a régi épület helyében újat emelni és a javaslat mindenfelé kedvező fogadtatásra talált, — azt 1873 jún. 9.-n a német bir. gyűlés elfogadta, 1874 máj. 18.-n császári rendelet szentesítette. Még 1873-ban fogtak hozzá az új épület emeléséhez, melyben nemcsak könyvtártermet s olvasó szobát helyeztek el, hanem természetbeni lakást (5—5 szobát) kaptak a titkárok s 10 helyiséget rendeztek be ösztöndíjasok számára is. A római és az athéni intézetet hatásköre alá helyezték a Berlinben intézkedő Central-Direktionnak, melyben 1878-tól a legújabb időkig *Alex. Conze* vezette vezértitkár minőségében az intézetek ügyeit. Az ösztön-

díjak számát 5-re emelték fel; négyet (később hármat) a klassz. archeologia, egyet a keresztény archeologia művelőinek szántak, — 1894 óta az öt közül egyet fentartottak „an in Wissenschaft und Lehre bewährte Oberlehrer“-ek számára.

Az intézet, mindamellett hogy német császári intézet volt, még jó sokáig megőrizte nemnémet jellegét. A francia iskola tagjaival, az olasz tudományos világ főbbjeivel élénk összeköttetéseket tartott fenn, fiatal olasz kezdő tudósoknak is nyújtott archeologiai útmutatásokat. Az a körülmény is, hogy 1873-tól kezdődőleg A. *Mau*-t, (1840—1909) az intézet asszisztensét, Pompejibe delegálták, maga után vonta, hogy az ott folyó fölfedezések tárgyában a Monte Tarpeon mindig au courant maradtak. De 1870 után az olasz nemzeti államban hivatalból olasznak, lényegben németnek lenni mind nehezebben fentartható állapotot jelentett, annyival inkább, mivel az újabb generációban az olasz nyelv megfelelő tudása hanyatlásnak indult. Henzen persze féltette a germanizációtól, féltette az olasz tudományos világgal ápolt összeköttetéseinek maradandóságát s meglehetősen ellent is állt Bismarck és Rud. Delbrück törekvéseinek, kik az intézetet kifejezetten német intézetnek akarták tudni; sőt nyugalomba vonulhatását sürgette,* midőn határozatba ment, hogy 1886-tól kezdődőleg a publikációk terén a német nyelvet is jogához juttatják. Most az *Annali*-k helyet adtak az azóta 3 „Ergänzungsheft“-tel gyarapodott „Jahrbuch des kais. deutschen arch.-en Instituts“-nak, melynek I. kötetét *Max Fränkel* szerkesztette, a továbbia-

* Henzen álláspontjához e kérdésben v. ö. *Mau*-tól írt nekrológja (*Biogr. Jahrb. f. Altertumskunde* XI [1888]) 158. l.-ját.

kat szerkesztő megnevezése nélkül adták ki; a Bulletinnek helyébe léptek a „Mitteilungen des k. deutschen archaeol.-en Instituts“nak évfolyamai, a Monumenti-k helyébe az „Antike Denkmäler, herausg. v. kais. d. arch.-en Institut“. * S 1889-ben a Jahrbuchhoz egy mellékletet csatoltak „Archäologischer Anzeiger“ címen, melyben az intézeti híreket s az évi jelentéseket közölték az intézet működéséről, majd később azokat az idegen országbeli mozgalmakat, melyek az archeologia munkásait érdekelhették, helyet szánva így Magyarországnak is, melyet a lap hasábjain az 1911/2. esztendőben lev. taggá választott *Finály Gábor* az 1905. évfolyam óta képvisel. Magának a Jahrbuchnak körét az 1889/90. évi jelentés így vonalozza körül: „Die Aufsätze im Hauptblatte berühren einigermassen das ganze Gebiet der Archäologie, indem Topographie und Architecturwissenschaft, Untersuchungen über plastische Werke der verschiedenen Gattungen, über Wand- und Wasenmalerei, sowie Forschungen zur Gemmenkunde vertreten sind“. E mellett a Mitteilungen-ek apróbb közlemények és jelentések hozatalára szorítkoznak, melyek ásatásokra s főkép skulpturális anyagokra vonatkoznak.

Az 1887. esztendőben *E. Petersen* (* 1836) lépett Henzen örökébe; 1905 márc. 31.-ig előbb az (1889-ben) Athénbe ment *Wolters Pál*-lal (* 1858), azután az 1909 okt. 1.-én nyugalomba vonult *Christian Hülsen*- (* 1858) nel osztotta meg titkári hatáskörét. Megkezdtek csakhamar antik szobrászati termékekről készített fotografiák gyűjtését, gondoskodván, hogy a felvételek másolatait

* I. köt. Berlin 1891; II. 1908; III. (2 füzet 1912. 1913.)

az érdeklődők megvásárolhassák.* Befejeztették G. Körte-vel Brunn művét az etruszk hamvvedrek reliefjeiről (II. 1. Roma-Berlino 1890; II. 2. u. o. 1896), kiadták (*Petersen, Alfr. v. Domaszewski és Gugl. Calderini*-től, München 1896) a Marcus Aurelius-oszlop domborúműveit, mely munkához az intézetnek az 1894/5. évben megválasztott r. tagja *Hampel József* is szolgáltatott Domaszewskinek anyagot, megkezdték (*Amelung és Petersen*) a vatikáni szobrok leírását, melyből 1903-ban jelent meg Berlinben egy kötet, s az intézet megbízásából tették közzé *C. Robert*-tel a „Die antiken Sarkophagreliefs (Berlin 1889; 1890; III. 1. 1897; 2. 1904) c. nagyszabású munkát. Kurzusokat tartottak Rómába lerándult Gymnasiallehrer-ek számára, *Mau* is ismételtén Pompejiben. S kiváló gondot fordítottak végre a könyvtár fejlesztésére, mely miután még 1871-ben jutott az — in philologicis — értékes *Parthey*-féle gazdag törzsadományhoz s 1878-ban a *Bibliotheca Platnerianahoz*, egy különösen az olasz municipiumok történetére nevezetes kollekcióhoz,** az 1894/5. évben az ifj. *Platner* báró újabb 800 művével s különböző akadémiák (közte a miénknek is) s magánosok (pld. *Fabriczy K.*) adományaival megszorodva az 1914. esztendőben 45000

* Az 1912. évi jelentés Itáliára vonatkozólag 13696 fénykép-számot konstatal. E mellett gemma- és éremleynyomatokat is gyűjtenek.

** *Katalogusa* megjelent Bonnban 1886-ban; pótlék hozzá 1892-ben s 1897-ben. Ez az adomány a 80-as évek derekán több porosz tudósban azt a javaslatot érlelte meg, nem volna-e tanácsos az arch.-i intézetet 2 szekcióra osztani, melyeknek egyike az ókort, másika a közép- és újkort vonná működése körébe. *L. Friedensburg* id. értek.-e 24 s. k. lapját.

kötetnyi állományra növekedett fel. Mivel az 1901/02. esztendőben *Baedeker K.* atyja születésének 100. évfordulójára 400 Mkát adott az athéni és római intézetnek szabad használatra, az 1898/99. esztendőben pedig rendkívüli segélyhez jutott a könyvtár, az 1900 és 1902. években két kötetben *A. Mau* szorgalmából megjelent nyomtatott katalogust 1913-ban, ill. 1914-ben *Merklin* tollából már új feldolgozásban adhatták ki. Jelenleg 20,000 Mka a dotációja s mivel folyóiratainak száma kb. 150, az ókori filologia és az archeologia mezején kutató számára *ennek* a könyvtárnak van Rómában nyomtatványokat illetőleg a legnagyobb jelentősége.

Petersen elmenetele után *G. Körte* (* 1852) állt az intézet élére 1907 őszéig; azután *Hülßen* vezette, a második titkár, majd *F. v. Studniczka* ideiglenesen. 1908 ápr. 1.-től a mostani vezető, *R. Delbrück* (* 1875) tanár intézi ügyeit.*

Noha a világ minden részéből számlált** és számlál*** archeologusokat tagjai közé, kivált a mostani vezető hivataloskodása alatt német jellege erőteljesebben domborodik ki. Megtartják ugyan még a régi adunanza-kat (nagyobb közönség előtt tartott előadások formájában), de az intézet mégis csak a fősúlyt ösztön-

* Élethossziglanra van kinevezve 8000 Mka fizetéssel (mely 10,000-re növekedhetik) és szabad lakással. Mellette egy Bibliothekscustos működik 3000 Mka fizetéssel és szabad lakással s egy 2400 Mkával díjazott (1—2 esztendőre alkalmaztatni szokott) asszisztens.

** Magyarországból rendes tagok voltak *Pulszky Ferencz* és *Hampel József*, lev. tagok *Finály Henrik* és *Fröhlich Róbert*.

*** Finály G.-on kívül tagja jelenleg *Kuzsinszky Bálint*, kit az 1896/7. évben választottak meg lev. tagnak.

díjasainak kiképzésére fordítja, kiknek számára a titkár tetszésszerinti előadásokat tart, kiket magukat is egy-egy tudományos tárgyról szóló előadás tartására kötelez s kiket alkalomadtán tanulmányi kirándulásra visz a vidékre.

M) British school at Rome.*

(Piazza SS. Apostoli, Palazzo Odescalchi.)

Miként a franciák, úgy az angolok is a Keleten politikai érdekeik szempontjából előbbrevalónak tartották egy athéni iskolának a létesítését, mint egy rómaiét. Amazt 1886-ban szervezték, emezt csak 1901 április 11.-én nyitotta meg Angliának a Kvirinálnál akkreditált nagykövete. Életbeléptetésük annak köszönhető, hogy még az 1851.-i világiállításra gyűjtött tőkének maradványát tudományos célokra látták jónak felhasználni. Évi szubszkripciók és donációk útján alapot szerveztek az iskola fentartásának céljaira, mely alapot a kormány az 1901.-i évtől kezdődőleg a maga részéről 500 font sterlingnyi évi segélylyel öregbített. A szubszkribensek, akik évi járulékok vagy alapítványuk összegének arányában 4 osztályba lőnek tagolva s testületek is lehetnek, megválasztották az igazgatót, küldetése időtartamára nézve egyezsége lépven vele, de olyképpen, hogy *első* alkalommal megbízatása három esztendőnél továbbra nem szólhatott s ő be nem válása esetén a bizottság tagjainak $\frac{3}{4}$ -es többsége javaslatára állomásától el volt mozdítható. Feladatának tűzték ki vezetni és támogatni az

* A szervezeti szabályokon kívül forrásul szolgáltak az iskola évi jelentései 1901-től 1913-ig s azok az adatok, melyeket *Th. Ashby* volt szives közölni velem.

intézet rendes és rendkívüli tagjait, alkalomadtán nyilvános conférence-okat tartatni, melyeken ő, ill. az iskola valamely tagja egy-egy emlékről, vagy valamely kutatási körből vett themával értekezett a közönség előtt, — szerkeszteni a kiadványokat s vezetni az iskola számadásait. Tartozott október elejétől május hó végéig Rómában lakni s minden tudományos évad végeztével úgy a maga, mint a „tanulók“ tanulmányainak eredményéről, nemkülömben a könyvtár állapotáról jelentést s az intézet szükségleteire vonatkozólag javaslatokat terjeszteni fel.

Az eredeti szervezeti szabályzat értelmében mindazok lehettek az iskola tagjai, kiket az angol világbirodalom valamely egyeteme utazási ösztöndíjjal küldött ki, vagy a Royal Academy, a Royal Institute of British Architects és hasonló testületek, sőt tagja lehetett mindenki, kit a bizottság minősítettnek tartott, hogy az iskola kitűzött célját szolgálni tudja.

A bizottságot az iskola kurátorai, az évi gyűléseken a szubskribensektől megválasztott pénztárnok, titkár és tizenkét tag, továbbá azok alkották, kiket az évi 50 font sterlinget fizető testületek rendeltek ki lerovott járulékuk idejére.

Ezzel a szervezettel kezdte meg az iskola működését, első esztendőben *G. McN. Rushforth* (* 1862) igazgatása mellett a Palazzo Odescalchi II. emeletén, hol még jelenleg is van, miután egyes helyiségeket céljaira átalakítani volt kénytelen.* Már az első év végén egy többnyire adományok útján összegyűlt, 1000

* Jelenleg 4 helyiségből áll; az igazgatónak 3 szobája van (az új intézetben 5).

köt.-nyi könyvtár állt a brit kutatók rendelkezésére, kik azonban ekkor még nagyon is a francia és amerikai iskolák támogatását voltak kényszerülve igénybe venni. Egyébiránt az igazgatón kívül csak ketten voltak, *Thomas Ashby* és *Cuthbert Blakiston*, kik közül az előbbit már az 1902—03. évben az igazgatónak (kinek helyére kis időre *H. Stuart Jones* került) távozta után két esztendőre Assistant Directornak, 1905 márc. 8.-ától pedig Acting Directornak választották meg.* A kutatók tanulmányaik eredményét egy eddigelé időhöz nem kötött sorozatban kezdték közölni, a „Papers of the British school at Rome”-ban, melyből idáig 6 kötet (London 1902, 1904, 1906, 1907, 1910, 1913) jelent meg, s melyet, ha majd az intézet saját épületében fogja folytatni működését, éves kiadványává készülnek fejleszteni. Már az első kötetben adott Ashby mutatóvált Campagna-tanulmányairól, melyeket aztán a fent említett kiadvány III. és IV. köt.-ben folytatott, aminthogy az iskola utazásai is, mióta Ashby áll az élén, e Campagna beható ismeretének vannak szentelve. De természetesen az iskola rendeltetésének megfelelőleg** hamarosan kiterjesztette működése körét; *Mc. Intyre* kodex-tanulmányokat folytatott Plathoz, *Webb* főleg a templomok renaissance-

* Fizetése 400 font (az új intézetben 500-at kap majd) és szolgatartásra járulékot. Az Assistant Directornak 150 (később 200) font a fizetése; jelenleg Mrs. *Arthur Strong*, míg titkára *E. J. Forsdyke*.

** „It shall promote the study of Roman and of Greek and Graeco-Roman, archaeology in all its departments, including palaeography. Every period of the language and literature, antiquities, art and history of Rome and Italy shall be considered as coming within the province of the School.” Rules etc. I. §.

síremlékeit tette vizsgálat tárgyává, *T. W. Allen*, régóta ismeretes kitünősége az angol filológiai irodalomnak, az *Odyssea* kéziratait kollacionálta, *E. A. Burroughs* a vallásnak a császárság három első századában való befolyását vizsgálta a római társadalomra, szóval az ösztöndíjasok számát illetőleg mindjobban megnövekedő intézet oly széles működési kört talált, hogy midőn a municipium az iskola új épületének céljaira felajánlotta azt a területet, melyen az 1911.-i nemzetközi művészeti kiállításnak angol pavillonja emelkedett, V. György király 1912 jún. 22.-i patenssel új szervezeti szabályt adott ki az intézet számára, mely a British Academy of Arts in Rome-mal egy hajlék alatt a jövőben 18 ösztöndíjossal fog igyekezni rendeltetésének megfelelni.

E szervezeti szabály értelmében az iskola archeológián, történelmen és irodalmi tanulmányokon kívül az építő-, festő- és szobrászművészek (and the allied Arts)-nek is nyújt hajlékot és ad irányítást s lakóit (a 200 font sterlingnyi ösztöndíj mellett) bizonyos tőlük fizetett összegért élelmezésben is részesíti. Elnökét (jelenleg a connaughti herceg, *Arthur Frederick Patrick Albert*) bizonyos megállapított időszakra a király nevezi ki; mellette egy council ex-officio, a római nagykövet működik, és egy 21 tagból álló testület,* mely alkalmas

* Jelenleg a következők: 1. the *Earl of Loreburn*, 2. *Francis John Haverfield* (e kettőt a király nevezte ki), 3. the *Viscount Esher*, 4. *Sir Arthur William Rücker*, 5. *Francis Grant Ogilvie*, 6. *John Singer Sargent* (e 4-et az 1851.-i kiállítás bizottsága delegálta), 7. *Frederic George Kenyon* (a British Museum részéről), 8. *Sir Edward John Poynter*, 9. *George Clausen*, 10. *Sir Aston Webb*, 11. *Sir George Frampton* (ezt a 4-et a Royal Academy of Arts delegálja), 12. *Reginald Blomfield*, 13. *John William*

tagokkal kiegészíti magát 33-ra; ezeknek megbízatása speciálisan van szabályozva.* Ők bízzák meg az igazgatót, ők különítik ki a maguk kebeléből a végrehajtó bizottságot,** megállapítják az intézet vagyonára felügyelő trustee-eket s a különböző fakultásokat, melyek közül egy a fent megnevezett tudományok érdekében van szervezve, további három az építő-, festő- és szobrászművészetek érdekében. E fakultásokhoz mennek az iskola működéséről a jelentések, maguk is adnak ki évenként jelentéseket, tagjainak funkciója azonban mindig csak egy-egy esztendőre szól. Minden fakultásnak jogá-

Simpson, (a Royal Institute of British Architects képviselőjében), 14. *Sir Thomas Brock*, 15. *Thomas Stirling* (a Royal Society of British Sculptors részéről), 16. *Sir James Guthrie*, 17. *John James Burnett* (a Royal Scottish Academy-től), 18. *Dermod O'Brien*, 19. *Sir Thomas Manly Deane* (a Royal Hibernian Academy delegáltjai), 20. *James Leigh Strachan Davidson* (a miniszterelnök részéről), 21. *Edmund Kerchever Chambers* (a Board of Education elnökének választásából).

* Those members whose names are numbered 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, will hold office until the expiration of three years from the date hereof [t. i. 1912 jún. 22]: those whose names are numbered 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, until the expiration of four years from the same date; and those whose names are numbered 3, 6, 9, 12, 15, 18, 21, 24, 27, 30, 33, until the expiration of five years from the same date.“ (II. artic. 10 pont.) Ezzel elejét gondolják venni az intézmény elposványosodásának vagy elcsontosodásának.

** De „The Executive Committee shall be Members of the Council, and shall be nominated and appointed at every Annual Meeting of the Council in such manner, as the Council shall from time to time determine, and such Committee shall have power to act notwithstanding the fact that there may not be the minimum number of Members.“ (IV. artic. 2. pont).

ban áll egy-egy vicedirectort bízni meg stipendiátusainak vezetésével.

Az új épületnek egyelőre csak a déli, nyugati és északi szárnyát építették ki. A teljes épület 40000 font sterlingbe fog kerülni. Az építkezés jelentékeny költségeivel nem áll arányban a könyvtár, mely csak 4000 kötetet számlál. Közte szerepelnek a Hogdkin özvegyétől ajándékozott, nagy számmal lévő történeti művek; a többnyire cserébe kapott folyóiratok száma 80, a könyvtárnak dotációja, amíg a régi épületben a hely szűke tart, 100—200 font közt váltakozik.

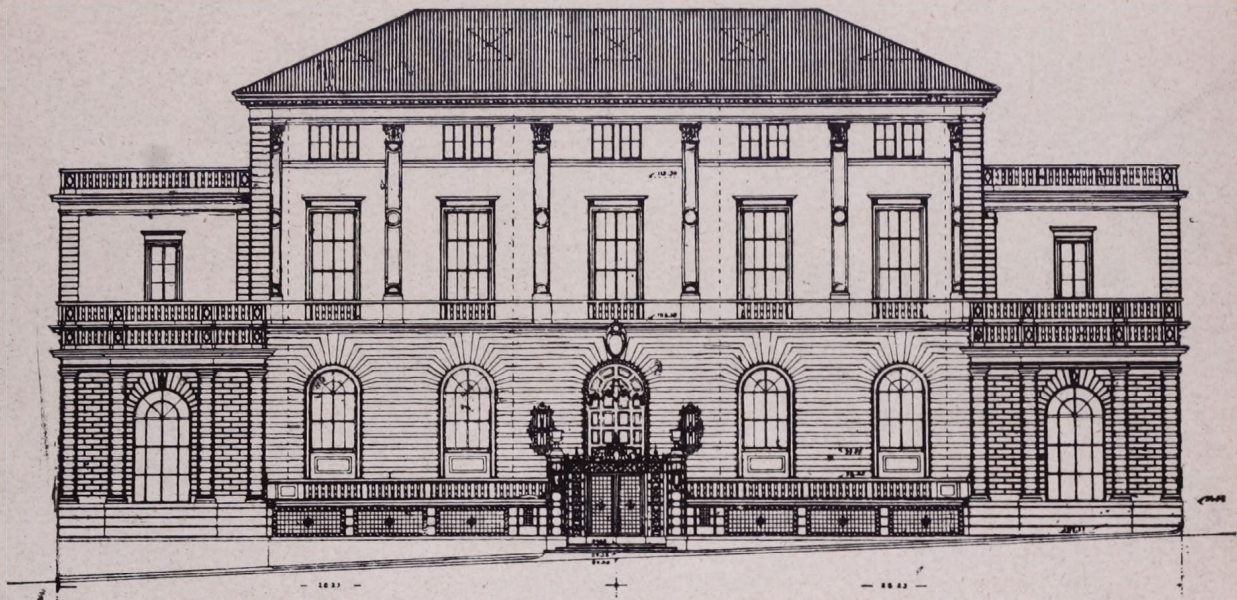
Az intézetet már néhány évvel alapítása után mind több és több ösztöndíjas vette igénybe. Ezek speciális tanulmányaik mellett a capitoliumi ill. általában a városi múzeumok tárgyainak katalogizálását tekintették feladatuknak.*

N) American School of Classical Studies.

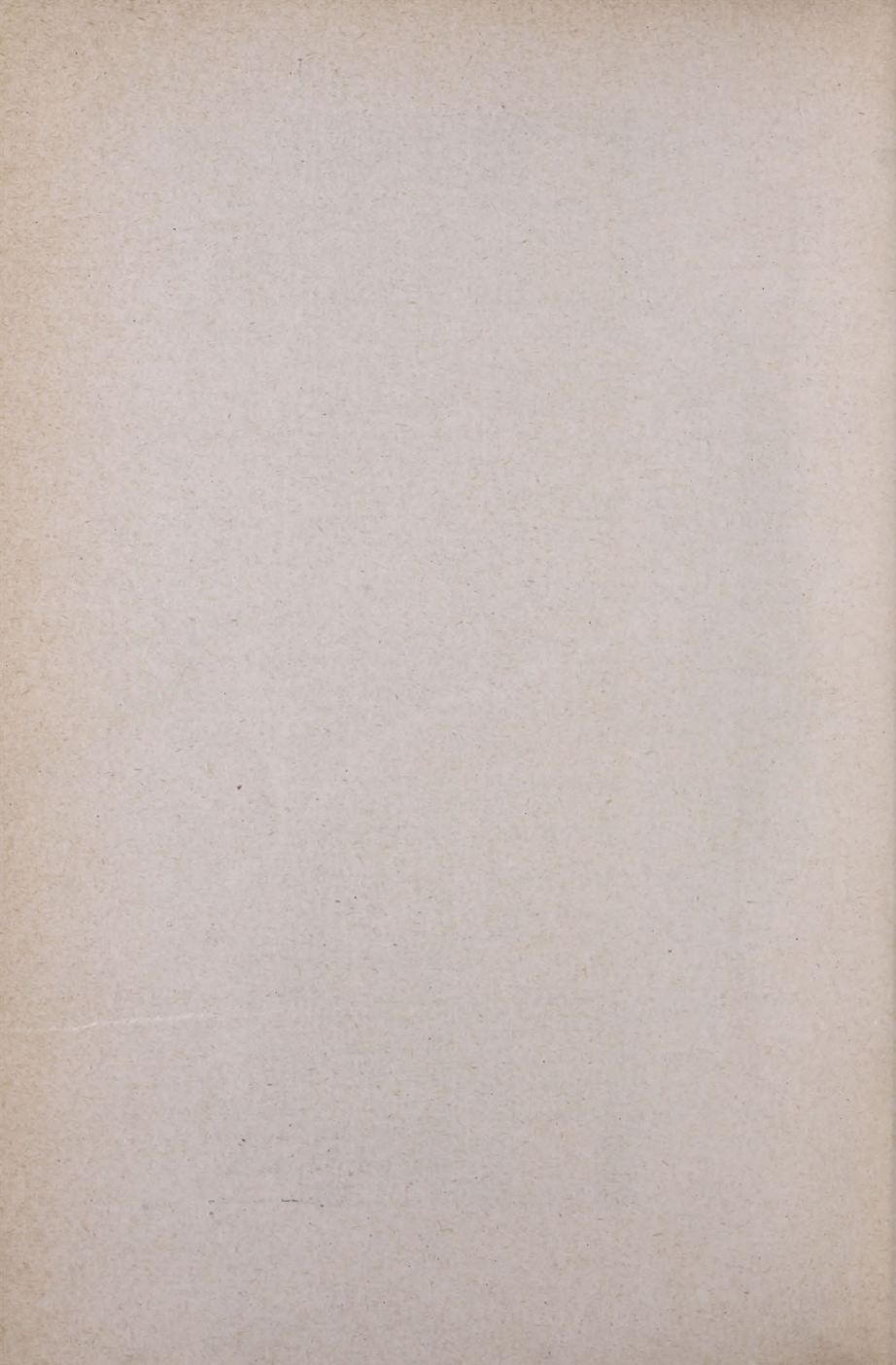
(Via Vicenza 5.)

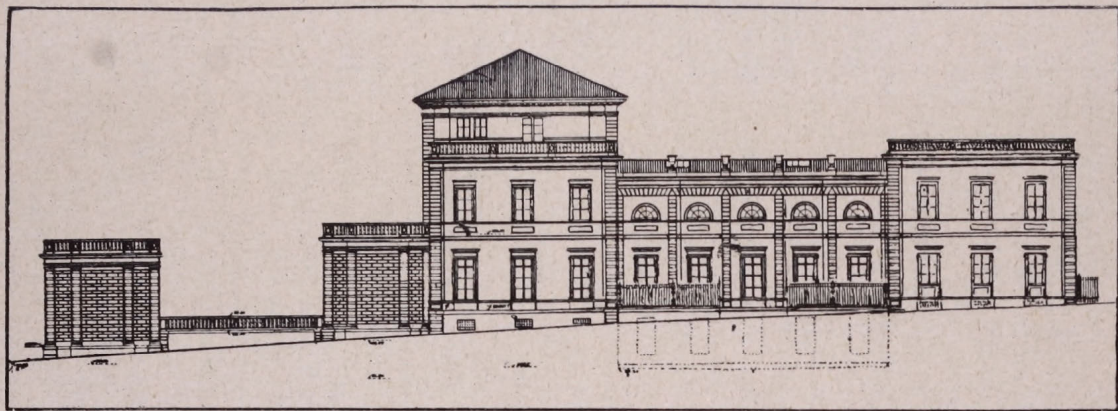
Ez az intézet 1894 tavaszán létesült az American Academy of Fine Arts-sal egyidejűleg Rómában, egyfelől néhány Harward-egyetemi latin nyelvi tanárnak, másfelől néhány gazdag építésznek kezdeményezésére az Archaeological Institute of America segítségével keresztülvitt gyűjtések alapján. 1895-ben nyitották meg mindkettőt a Via Ludovisiben lévő Villa Aurorában, honnan

* Megjelent eddig a következő munka: A catalogue of the ancient sculptures preserved in the municipal collections of Rome. The sculptures of the Museo Capitolino. By members of the Br. School at Rome ed. by *H. Stuart Jones*. Oxford 1912. Szöveg s 1 kötet „Plates“ (nagy negyedréten).

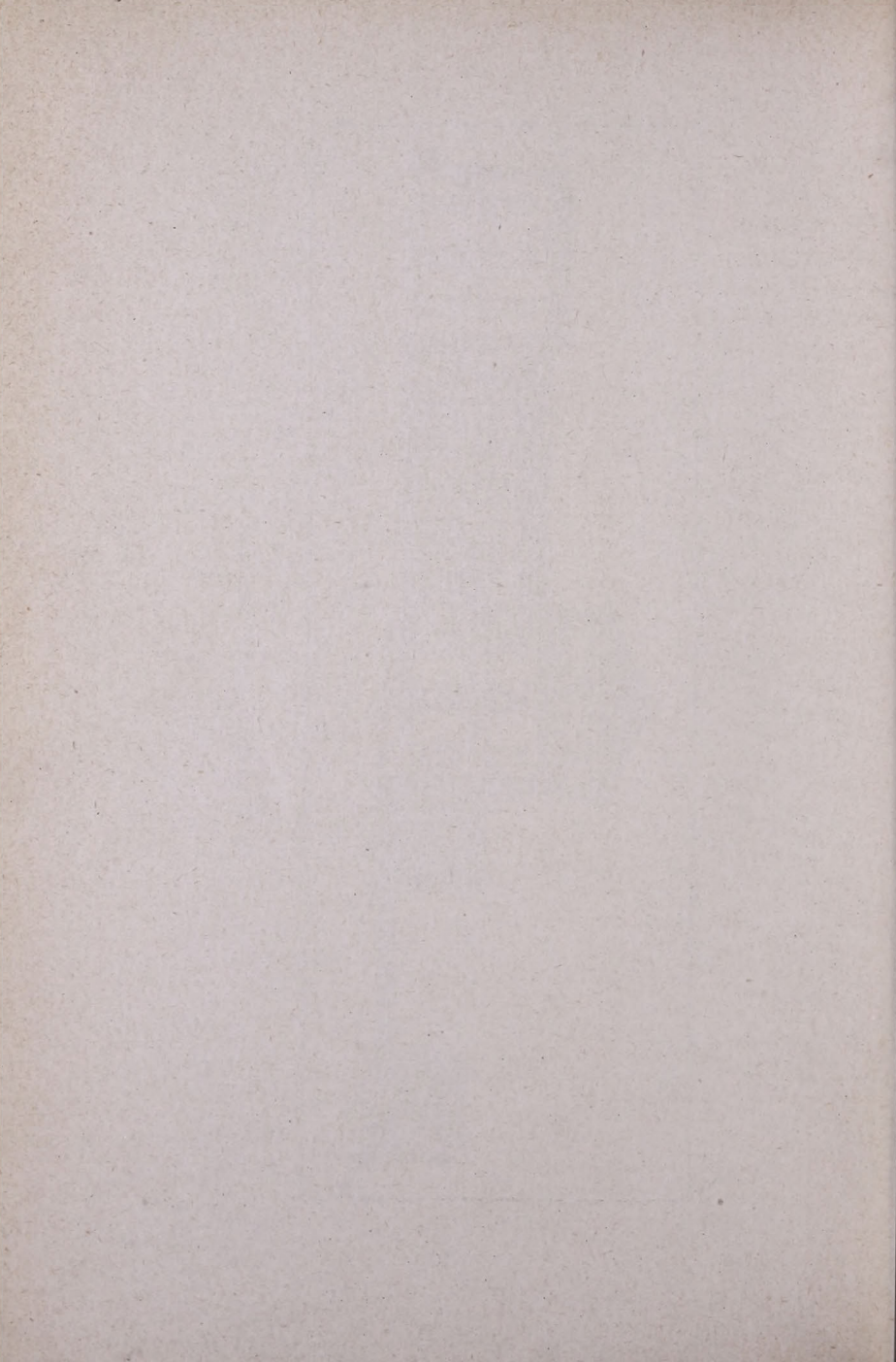

Az új amerikai intézet homloknézetben.

Az új amerikai intézet oldalnézetben.

azonban a mi intézetünk csakhamar a Villa Story-ba költözött át a Via Palestro és Via Gaëta sarkára (képét s tervrajzát l. az I. jelentés 45. s kk. lapjain), míg a másik később a Villa Mirafioriba ment át (a Via Nomentanaban), melyet Henry Walters vásárolt meg számára, de mely jelenleg eladó. A Villa Story-ból néhány év múlva jelenlegi helyére vándorolt; ezt a villinot is bérelték, és pedig évi 12000 liráért.

Az intézet az 1882-ben alapított athéni iskolával és a jeruzsálemi American school of oriental research-csel korrelációban célját következőkép írja körül: „The scope of the Classical School has always been broader than the word „classical“ in its title might seem to imply. Early christian, mediaeval and Renaissance studies have been included from the first, and the history of modern Italy is now recognized,” — vagy ahogy könyvtárnokának *Albert W. van Buren*-nek jelentése (The Classical Journal IX. [1913.] 2. sz. 73. 1.), még kevesebb szóval állapítja meg: „History of human life in Italy from the earliest times.” Ebből a szempontból tekintve hasonló célokat követ mint a francia iskola vagy a magyar történeti intézet.

Más kérdés, betöltötte-e azóta a maga hivatását? A fentemlített jelentés beéri ezzel az állítással: „Suffice it to say, that for the space of eighteen years the old Classical School has represented American scholarship in a dignified manner in this cosmopolitan community; has assisted according to its ability in the advancement of historical science; and through its alumni has exercised a salutary influence on education in America.” Az American journal of archaeology-nak 1897 óta adott report-jai, kisebb értekezései s a két külön kötet

Supplementary Paper's of American school (New-York-London 1905. 1908)* jobbára arról tanuskodnak, hogy az intézet inkább apróbb munkákra forgácsolja el erejét, nagyobb mértékben a művelődés, mintsem a tudomány terén tölti be hivatását.

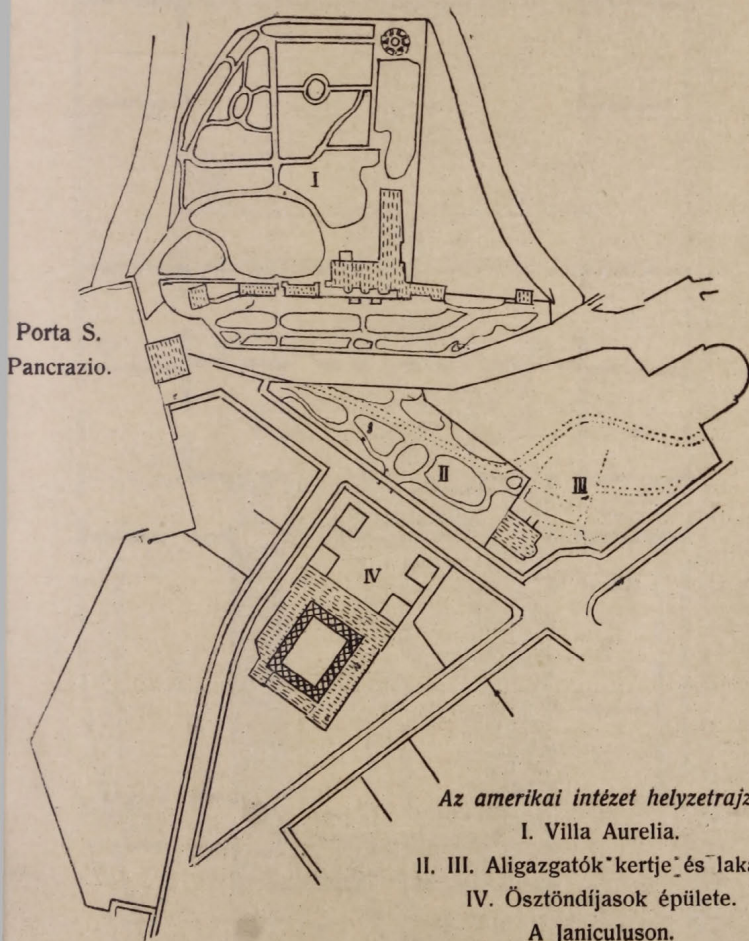
Pénzügyi szempontok az amerikai intézetnél nem játszanak szerepet. 1909-ben egy gazdag amerikai hölgy *Ms. Heyland* az amerikai intézet céljaira örökbe hagyta a Janiculuson birtokában lévő több mint 1½ milliót érő Villa Aurelia-t, melyhez kevéssel rá *Pierpont Morgan* 750,000 liráért megvásárolt a szomszédban egy jókora területet két villino-val, s ezzel lehetővé tette, hogy egy új intézet építésének tervét vessék fel s meg is valósítsák.

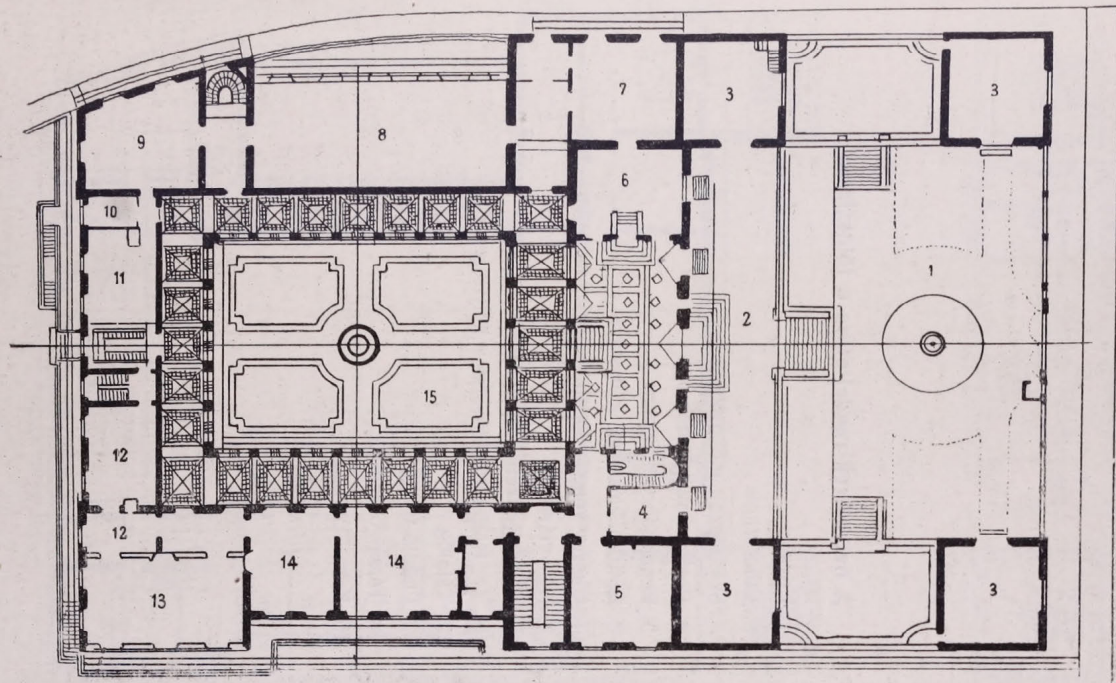
Mindenekelőtt azonban gondoskodtak, hogy az 1905-ig magánintézmény gyanánt kezelt Academy of Fine Arts kiegészítő törvénycikkelylyel a töle régebben különvált archeologiai iskolával ismét egyesüljön (ez 1912 jun. 6.-i kongresszusi határozattal történt meg) s egy fedél alatt folytassa működését most már a köv. szervezettel:

Az 1907 óta (1915-ig) az iskola élén álló *Jesse Benedict Carter*-t, a *The religion of Numa* (London 1906) s a *The religions life of ancjent Rome* (U. o. 1911) szerzőjét a most már American Academy in Rome c.-et viselő intézet igazgatójává választották meg.** Oldala mellett

* E Supplementary Paperek előszóiban regisztrálva találjuk az intézeti tagoknak egyebütt közölt értekezéseit.

** 30,000 lira fizetéssel, 5000 lira reprezentacionális költséggel s természetbeni lakásul a még *Ms. Heyland*-tól fejedelmi-leg bebútorozott Villa Aureliával.

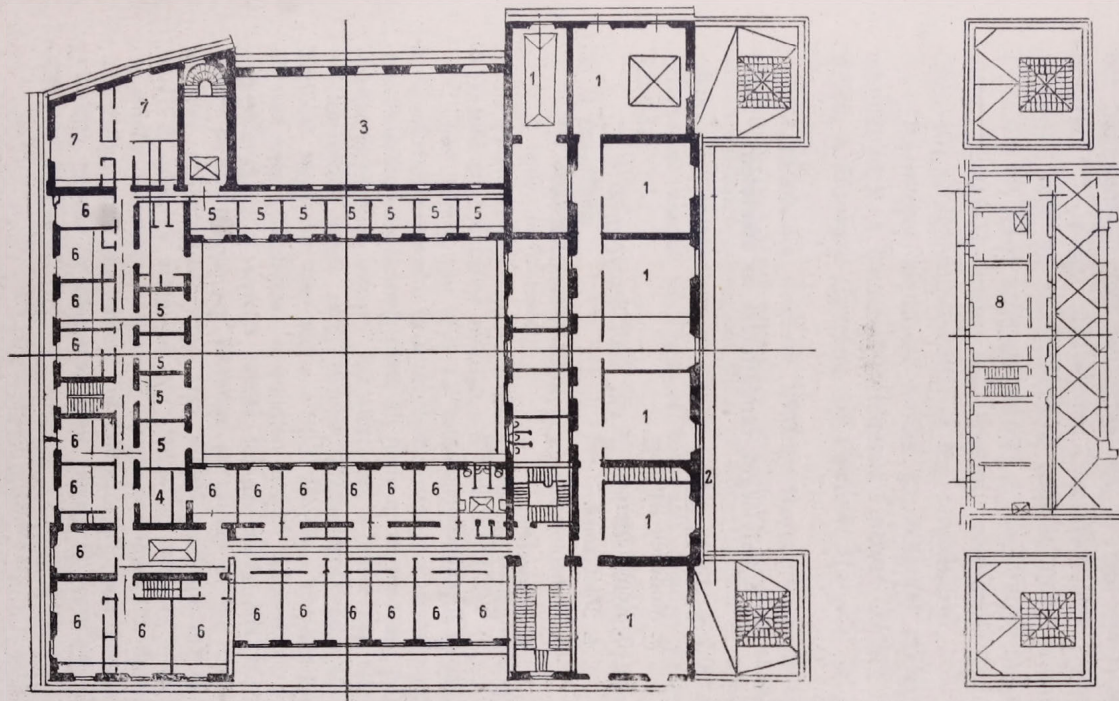

Az új amerikai intézet földszinti helyiségeinek alaprajza.

A helyiségek rendeltetése a földszinten :

1. Udvar.
2. Előcsarnok.
3. Szobrászok műtermei.
4. Portás (maggiordomo).
5. Renaissance-múzeum.
6. Építő-művészetek könyvtára.
7. Ókorra vonatkozó archeologiai múzeum.
8. Könyvtárterem.
9. Fényképészeti készülékek szobája.
- 10 – 11. Könyvtáros hivatalos helyiségei.
12. Tálalók.
13. Ebédlő-terem.
14. Társalgó szobák.
15. Kert.

Az új amerikai intézet emeleti helyiségeinek alaprajza.

A helyiségek rendeltetése az emeleten :

1. Festők műtermei.
2. Modellek lépcsője.
3. Könyvtárterem.
4. Sötétkamra.
5. Archeologusok és filologusok tanulószobái.
6. Hálószobák.
7. Könyvtáros lakása.
8. II. emeleti lakások.

két aligazgató, * egy könyvtárnok, ** egy Assistant-librarian*** s egy pénztárnok (bursar)† lesz hivatva működni, míg az ösztöndíjasok számát, mely jelenleg 11-re rúg ††, 24-re szöktetik fel.††† A nagyarányú intézet, mely 1.250.000 lirába fog kerülni, megfelelő számú (30—40) szolgaszeméllyel is fog rendelkezni.

Az intézet kiadásait annak az 500.000 dollárnyi adománynak a kamataiból fedezik, melyet *Henry C. Frick*, a *Harward-Egyetem*, *J. Pierpont Morgan*, *W. K.*

* 15.000 lira fizetéssel, 2500 lira reprezentacionális költséggel s természetbeni lakással a Morgan-tól vásárolt villinokban. A művészeti aligazgatói állást 1914-ben *Gorham P. Stevens* töltötte be; az archeológiai iskolát Carter vezette oldalán (az 1912/3-ban: annual professor of Latin-nal) *Edward Kennard Rand*-del.

** A könyvtárnok 7000 lira fizetést húz szabad lakással az új intézetben.

*** 2500 lira fizetése van.

† 6000 lira fizetéssel.

†† Az 1913. évben 9 művész és két historikus; mindegyik 5000 lírás stipendiumban részesül s 3 évre küldik ki.

††† Tervbe van véve 12 archeologus-filologus-ösztöndíj, s 12 művészstipendium. Itt a művészek osztályára, statutumainak ismertetésére nem terjeszkedünk ki. Amíg az ösztöndíjas, helyesebben mondva a „fellow“, Rómában van, 5 liráért kap ellátást az intézetben. Hogy miről tartozik bizonyosságot tenni, azt az „Annual report for the year . . . 1913“ (p. 49) a köv.-ben határozza meg: „Candidates, in addition to their application, must submit evidence of special fitness for the study and investigation of the archaeology, literature or history of the classical or later periods. They must also submit evidence of special study in one or more of the following subjects: Roman epigraphy, palaeography. Roman topography, Roman or Etruscan archaeology and the history of ancient art, and show by scholarly papers or otherwise their fitness to undertake special work in Rome.“

Vanderbilt és *Henry Walters* adtak össze e célra, míg a hatodik 100,000-nek a befolytát, melyet *Charles F. McKim* destinált az intézetnek, előbb egy hagyatéki eljárás lebonyolítása előzi meg. E kiadások fedezésére azonban 1913-ban már elégtelennek bizonyult a 250,000 lírányi kamat, úgy, hogy a 150,000 lírás hiány eltüntetésére ismét az intézet barátaihoz kell majd folyamodni.

A két alosztály élén álló igazgatók, valamint a vezérigazgató évenként jelentést terjesztenek be (a vezérigazgatóval együtt 31 tagból álló) Executive Committee-nek, mely minden február 11-én tartja üléseit s jelentéssel szolgál a korporációnak,* mely az intézetet fentartja, Washington-ban bírja hivatalos főhelyiségét s tetszésszerinti helyen tartja évi gyűlését.**

A könyvtár, melynek évi dotációja, 5000 lira, 12000 köt.-ből áll s körülbelül 100 folyóiratot járát; úgy cédula mint reálkatalogusa van s így a magyar intézet filologus és archeologus tagjainak szükségletei szempontjából a német mellett különösen jó tekintetbe.

* Az 1905. márcz. 3-án approbált „Act to incorporate the American Academy in Rome,” miután névszerint megnevezi a (85) tagokat, kik „are hereby created a body corporate and politic in the District of Columbia by the name of the American Academy in Rome” ezzel folytatja: „for the purpose of establishing and maintaining an institution to promote the study and practice of the fine arts and to aid and stimulate the education and training of architects etc.“

** U. o. p. 6. „Said corporation shall have its principal office in Washington [The Octagon 1741 New-York Avenue] . . . and shall hold its annual meeting in such places as the said incorporators shall determine.“

1916 eleje óta az intézetet *Charles Upton Clark*, a Yale-egyetem filologus-tanára, ismert nevű latinista igazgatja.

Egy dolgot szemlénk végén ez intézettel kapcsolatban meg szeretnénk állapíttatni a következő kérdés fölvetésével; mi ajánlatosabb, — intézményt teremteni, mely tagjainak munkásságával és könyvtára gazdagságával vívja ki a maga tisztas helyét a tudományos világban, vagy intézményt, mely a főszólyt nem az imént említett tulajdonságokra helyezi, hanem inkább arra, hogy tagjainak Rómában kényelmet és gondtalan éveket biztosítván odatöreksszik, hogy — római tartózkodásukat megkedveltetve velök — feledhetetlen benyomások alapjait rakja le, hangulatok csiráit hintse el későbbi életükre is?! Én azt hiszem mind a két célt szolgálni nem igen lehet: a tudósnak bűvárlatok lehetőségére, a művésznek impressziókra van szüksége.

Ismertetésem végén kötelességemnek tartom hálás köszönetet kifejezni az elsorolt intézetek tudományos vezetőinek azokért a főleg az adminisztráció körébe vágó adatokért, melyeket velem közölni szívesek voltak.

NÉVMUTATÓ.

(A kövér jegyekkel szedett számok az illető lapok jegyzeteire utalnak.)

<p>Abeken 61
 Abraham 15, 16
 Albrecht császár, I., 5
 Aldásy 51
 Aleander 20
 Allen 72
 de Alós 45
 de Alpartil 34
 Amelung 67
 Andollent 28
 Anjou-k 28
 Antell 53
 Ashby 71
 Auvray 29
 Baedeker 68
 Baumgarten 17*, 36
 Becker, W. A. 62
 Beke 46
 Benedek pápa, XI. 29
 " " , XII. 30, 35
 " " , XIII. 34
 Benndorf 63
 Berger 26, 29, 31
 Berlière 37*, 37, 38
 Bertano 20
 Berthier 55
 Berzeviczy Albert 3, 51
 Berzeviczy A. Volstán 3
 Besnier 28
 Biaudet 52
 Bismarck 65
 di Blacas d'Aulps hg. 58
 Blakiston 71
 de la Blanchère 28
 Bliss 54
 Blok 39
 Blomfield 72
 Bonhomini 54, 55
 Bonifác pápa, VIII. 29, 35
 " " , IX. 47
 Borghesi 62
 Borromeo (Károly) biboros 8, 9</p> | <p>Bourel de la Roncière 29
 Bourgin 29
 Braun 60*, 64
 Brock 73
 Brom 3, 39, 40*, 41, 42
 Brunn 62*, 67
 Bunsen 57, 59
 Bunyitay 47
 Buonvisi biboros 47
 van Buren 75
 Burnett 73
 Burroughs 72
 Bursian 57, 62
 Buschbell 34, 35
 Caesarius v. Heisterbach 36
 Calderini 67
 Caligari 34
 Camaiani 20
 Campegio 20
 Cardauns 20, 23
 Carter 76
 Cauchie 36
 Celier 29
 Cervini 20
 Chambers 73
 Clark 79
 Clausen 72
 Colenbrander 42
 Colonna Jakab és Péter
 biborosok 35
 Conze 64
 Coulon 29, 30
 Czaich 46
 Damasus pápa, I. 36
 Daumet 30
 Davidson 73
 Deane 73
 Delaborde 28, 31
 Delaville le Roulx 28 (bis)
 Delbrück, Rich. 68
 " Rud. 65
 Delfino 9</p> |
|--|--|

- Dengel 4, 5
 Déprez 30
 Descemet 28
 Digard 29
 Dittrich 33
 Divéky 15
 v. Domaszewski 67
 Dölger 36
 Duchesne (= D.) 26, 27*, 29, 30
 Dumont 26
 Durrieu 28
 Dworzak 12
 Ehrle 34
 Ehses 33*, 33, 34, 35
 Eisler 5
 Enlart 28
 d'Erp báró 37
 Erzsébet, angol királynő 23
 Esher visc. 72
 Eubel 33
 Fabre 26, 28 (bis), 30
 Fabriczy 67
 Fanta 5
 Farnese 20, 27
 Faucon 28, 29
 Fayen 37, 37
 Fea 57
 Fejérpataky 45, 46, 51
 Fejérváry 62
 Feuerbach 62
 Fierens 38
 Finály G. 66
 " H. 68
 Finke 36
 Firmani 35
 Fontana 4
 Forsdyke 71
 Forster báró 46, 51
 Fraknoi 46*, 47, 47, 51
 Frampton 72
 Franchi de Cavalieri 36
 Frangipani 34
 Franz 60
 Fränkel 65
 Frick 77
 Friedensburg 17*, 17, 20, 21
 Friedwagner 7
 Frigyes császár, II. 22
 Fröhlich 68
 Gachard 3
 Garampi 18
 Gay 29
 Geffroy 24, 26*, 28, 29
 v. Gelnhausen 35
 Gentilis biboros 47
 Gergely pápa, IX. 29
 " " , X. 29
 " " , XI. 34
 " " , XIII. 8
 Gerhard 57*, 57, 59, 63
 Girard 26
 Goll 12
 Gopcsa 51
 Göller 35
 v. Görres 32
 Göttling 62
 Grandjean 29
 Gropper 34
 Gsell 30
 Guidi 35
 Guiraud 28, 29
 Guthrie 73
 György angol király, V. 72
 Györy 8
 Hampel 67, 68
 Hansen 17, 20
 Hare 27
 Haseloff 23, 23
 Haupt 63
 Haverfield 72
 Haynald biboros 45
 Hegedüs 51
 Heinrich 51
 Helbig 62
 Henrik angol király, VIII. 33
 Henzen 61*, 62, 65
 Hercher 63
 Hertling gf 32
 Hertz (Márton) 62
 Hertz Henriette 55
 Heyland 76
 Hiltebrandt 21, 21, 23
 de Hinojosa 42
 Hirn 12
 Hodinka 46
 v. Hofmann 23

Hogdkin 74
 Hohenstaufok 22, 23
 Honorius pápa, IV. 29
 Hoogewerff 41
 Hornig báró, bíboros 46
 Hosius 9
 de Houdenc 7
 Hübner 55, 56
 Hülsen 66*, 68
 Ilosvay 51
 Ince pápa, IV. 29
 Ince pápa, VI. 30, 34, 35
 Intyre 71
 Ipolyi 46, 47
 v Isacker 38
 Jahn 62
 János pápa, XXII. 30, 34, 35
 Janssen 12
 Jones 71, 74
 Justinus martyr 36
 Kalixtus pápa, III. 55
 Kallenberg 11
 Kaltenbrunner 5
 Károly nápolyi király, I. 22
 Karttunen 53
 Kehr 3, 17, 22*
 Kelemen pápa, VI. 30, 35
 Kelemen pápa, VII. 31
 Kelemen pápa, VIII. 47
 Kenyon 72
 Kestner 57
 Kiewning 21
 Kim 78
 Kirsch 33*, 34
 Klicman 14
 Kneer 35
 Kollányi 45, 46
 Kollmann 10
 Konstantin császár, N. 36
 Körte 67, 68*
 Krarup 54
 Krofta 10, 14, 14
 Kurth 38
 Kuzsinszky 51, 68
 Lajos, bajor 23
 Lamprecht 36
 v Langenstein 35
 Langlois 29

Lauer 30
 Le Blant 27
 Lecacheux 30
 de Lelli 35
 Leo császár, VI. 52
 Leo pápa, XIII. 4, 16
 Lepsius 60, 63
 Lindback 54
 Loreburn, Earl of, 72
 de Loye 28, 29
 Lukcsics 46, 47
 Lully 28
 di Luynes hg. 59
 Madelin 24, 31
 Malaspina 34
 Márton pápa, IV. 29
 „ „ V. 5, 29
 Massarelli 35
 Mátyás király 47
 Mau 65*, 67, 68
 Meineke 63
 Meister 34, 36
 de Mendoza 35
 Merkle 35
 Merklin 68
 Merlin 29
 Meyer, Al. 34
 Meyer, A. O. 23
 Michaelis 57
 Michelangelo 27
 Miklós pápa, III. 29
 „ „ IV. 29
 „ „ V. 55
 Miltenberger 33
 Mohler 35
 Moltesen 54
 Mommsen 62, 63
 Morgan 76, 77
 Morone 20, 33
 Möhler 36
 Müller, K. O. 62
 Müntz 28 (bis)
 Naegele 36
 Nagl 36
 Nélis 37
 Némethy 51
 Nováček 10
 Novák 15

O'Brien 73
Ogilvie 72
Orbaan 40, 41
Orbán pápa, IV. 29
 " " , V. 30, 39
Ortvay 47
 v Ottenthal 5, 10, 12
Pál pápa, II. 55
 " " , III. 27, 31
 " " , IV. 31
Pallotto 21
Palmieri 19
Panofka 57, 59*, 60
Panvinus 35
Parthey 67
vPastor 11*, 12
Patrick Albert hg 72
Pecz 52
Perrot 26
Pesty 45
Petersen 66*, 67 (bis)
Pidal 44
de Pidal 42
Pistolesi 18
Pius pápa, II. 5, 55
 " " , IV. 8
 " " , V. 23
 " " , VI. 7
 " " , IX. 29
Platner bárók 67
Pogatscher 10, 16
Poggio 20
Pollak 12
Pór 47
della Porta 27
di Portia 20
Poynter 72
Pratani 35
Preller 62
de Pretis 18
Prou 29, 31
Psalmæus 35
Ptasnik 15
Pulszky F. 68
Puteo 34
Quidde 20
Rand 77
Rauh v. Wiblingen 36

Reichenberger 34
Reinhardt 54, 55
van Riemschijk 42
Robert 67
Rolland 28
Rosenberg 53
Rudolf császár, I. 5
Rushforth 70
Rücker 72
Sándor pápa, IV. 29
di Sangallo 27
Sargent 72
Sägmüller 35
Scarlati 28
Schäfer, D. 17
 " " , K. H. 34, 35
Schellhass 20, 21, 23*
Schlecht 33*, 34
Schlitter 7
Schmitz 11
Schneider 21, 23, 23
Schnewly 55
Scholz 23
Schottmüller 17
Schöne 63
Schönherr 45, 46
Schulte 21
Schwarz 34
Schweizer 34
Sega 34
Seppelt 36
Seripandi 35
Serrano 44
Severoli 35
Sfondrato 20
vSickel 6, 7, 10*
Simpson 73
Sixtus pápa, IV. 55
Smolka 12
Sörös 46
Stark 62
Starzer 7
Steffens 54, 55
Steinherz 9
Steinmann 55, 56
Stephani 62
Stevens 77
Sthamer 23

Stirling 73
Strong 71
Stuartok 23
v Studniczka 68
Šusta 10
Szent :
 Agnes 36
 Felicitas 36
 Lucius 36
 Montanus 36
 Perpetua 36
 Péter 29
Thomas 29
Thorwaldsen 57
Tóth-Szabó 46
v. Törne 52
Vanderbilt 78
Vári 51, 52
Verallo 20
Veress 16, 46, 47
Vergerio 20
Vewers báró 40

Vidal 30
Villányi 46
de Waal 33, 35, 36
Walters 75, 78
Webb 71, 72
Wehofer 36
Welcker 62
Werunsky 6
Wieland 36
Wieseler 62
Wilpert 35
Winckelmann 57
Winter 12
Wirz 54, 54
Wittig 36
Wolters 66
Yver 29
Zakrzewski 15
Zamometic 34
Zettinger 36
Zichy gf. 48
Zoega 57

KÉPEK JEGYZÉKE.

Lap

1. Az osztrák történeti intézet könyvtára és dolgozóhelyisége
(Dr. Philipp Dengel: Das Österreichische Historische
Institut in Rom 1901–1913. Freiburg i./Br. Herder,
1914. c. műből, a kiadó Herder cég szíves engedelmével) 16
 2. Palazzo Farnese, a francia történeti intézet székhelye. . . 24
 3. A Római magyar történeti intézet (Krécsey B. fölvétele után) 46
 4. A Bibliotheca Hertziana alaprajza 55
 5. Az új amerikai történeti intézet látképe és alaprajza 75 és 77
-

TARTALOM.

	Lap
1. K. k. Österreichisches Historisches Institut	5
2. Königlich Preussisches Historisches Institut	17
3. L'École Française de Rome	24
4. Römisches Institut der Görres-Gesellschaft	32
5. Institut Historique Belge de Rome	36
6. Nederlandsch Historisch Instituut te Rome	39
7. Escuela Espanola de Arqueología é Historia en Roma .	42
8. Római M. Történeti Intézet	45
9. Kisebb történeti missziók	52
10. Bibliotheca Hertziana	55
11. Kaiserlich Deutsches Archaeologisches Institut	57
12. British school at Rome	69
13. American School of Classical Studies	74

* * *

Névmutató	81
Képek jegyzéke	87

